

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filozofie
Studijní program: Filozofie
Studijní obor: Filozofie humanitních věd

Duchovní dědictví středověku v Sobotce a okolí
The Spiritual Heritage of the Middle Ages in
Sobotka and Its Surroundings

Bakalářská práce: *BP–FP–KFL– 103*

Autor:
Ivana HAVLÍKOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: ICLic. Michal Podzimek, Th.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
53	0	0	0	24	10

V Liberci dne: 22. 6. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Havlíková Ivana
adresa: J. Glazarové 596, Sobotka 507 43
studijní obor (kombinace): Filosofie humanitních věd
Název BP: **Duchovní dědictví středověku v Sobotce a okolí**
Název BP v angličtině: **The Spiritual Heritage of the Middle Ages in Sobotka and Its Surroundings**
Vedoucí práce: ICLic. Michal Podzimek, Th.D.

Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 11.3.2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): HAVLÍKOVÁ IVANA

Datum: 4. 10. 2010

Podpis: Havlíková

Název BP:	DUCHOVNÍ DĚDICTVÍ STŘEDOVĚKU V SOBOTCE A OKOLÍ
Vedoucí práce:	ICLic. Michal Podzimek, Th.D.
Cíl:	Cílem práce je popis duchovního dědictví ve vybrané oblasti, ze které studentka pochází - Sobotka. Duchovní oblast bude mapována z pohledu architektonického sakrálního dědictví a jeho působení na současného člověka.
Požadavky:	Práce bude mít dvě části teoretickou a faktografickou. V teoretické části studentka zpracuje dostupná data a vymezí popisovaný region. V druhé části bude na základě terénního výzkumu téma duchovního dědictví systematicky zpracováno.
Metody:	terénní výzkum, analýza dat, systematizace dat na základě prostudované literatury
Literatura:	KUTHAN, Jiří. Gloria Sacri Ordinis Cisterciensis KUTHAN, Jiří. Česká architektura v době posledních Přemyslovců: Města - hrady - kláštery - kostely VLČEK, Pavel; SOMMER, Petr; FOLTÝN, Dušan. Encyklopedie českých klášterů SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého - 10. díl

Čestné prohlášení

Název práce: Duchovní dědictví středověku v Sobotce a okolí
Jméno a příjmení autora: Ivana Havlíková
Osobní číslo: P08000338

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 22.6.2011

Ivana Havlíková

Poděkování

Mé poděkování patří především vedoucímu práce Ing. Michalu Podzmicovi Th.D. za cenné připomínky, náměty, rady a celé vedení práce. Dále chci poděkovat své rodině a přátelům za podporu nejen během psaní této práce, ale po celou dobu mého bakalářského studia.

Anotace

V úvodu bakalářské práce jsou vytyčeny základní otázky týkající se proměn lidského vnímání přírody a důvodů člověka k usídlení se v krajině. Následně práce analyzuje typologický, informační a duchovní význam krajiny. Další část práce se zaměřuje na konkrétní krajinu Sobotecka, která je zpracována z pohledu geografických předpokladů k usídlení prvních lidí a historického vymezení regionu. Závěr zodpovídá otázky předeslané v úvodu a shrnuje dnešní vnímání krajiny a jejího duchovního významu.

Klíčová slova:

Krajina; příroda; člověk; genius loci; duchovno; světec

Summary

In the thesis introduction fundamental problems of the transformation of human nature perception and reasons to settle in the countryside are defined. Analysis of the typological, information and spiritual significance of the landscape follows. Further part of the work focuses on the particular landscape of Sobotka region in terms of geographical premises of the first people to settle and the historical definition of the region. The conclusion answers the questions asked in the introduction and summarizes the current perception of the landscape and its spiritual significance.

Keywords:

Landscape; nature; human being; genius loci; spirituality; saint

Obsah

1 ÚVOD.....	9
2 KRAJINA – ROZLEHLÁ ZÁKLADNA PRO LIDSKÁ SÍDLA.....	10
3 GENIUS LOCI SOBOTECKA – DUCHOVNÍ VÝZNAM KRAJINY.....	16
3.1 Genius loci.....	16
3.2 Duchovní význam Sobotecka.....	17
4 VYMEZENÍ REGIONU SOBOTECKO.....	21
4.1 Geografické vymezení regionu.....	21
4.2 První osídlení Sobotecka.....	21
4.3 Dějinný vývoj a jeho důležité mezníky.....	22
5 HISTORICKÉ ARTEFAKTY V KRAJINĚ SOBOTECKA S VÝZNAMNÝM GENIEM LOCI.....	27
5.1 Kulturní a duchovní situace na přelomu středověku a novověku.....	27
5.2 Kostely a kaple.....	28
5.2.1 Kostel sv. Máří Magdaleny.....	28
5.2.2 Kostelík na Křižánku.....	31
5.3 Drobné sakrální objekty v krajině.....	34
5.3.1 Sochy svatých.....	35
5.4 Semtínská lípa.....	38
5.5 Světské dominanty kraje.....	39
5.6 Slavnosti, duchovní a kulturní tradice.....	40
6 ZÁVĚR.....	43
7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	46
8 SEZNAM PŘÍLOH.....	48

Seznam zkratk

Aj.	A jiné
Atd.	A tak dále
Č.	Číslo
ISBN	Internacional Standard Book Number; Mezinárodní standardní číslo knihy
S.	Stran
Str.	Strana
Tj.	To jest

1 ÚVOD

Od útlého věku jsem byla vychovávána k tomu nejlepšímu vztahu k přírodnímu i kulturnímu prostředí našeho kraje. Rodiče, prarodiče i učitelé naší malé základní školy nejen ve mně, ale i v mých vrstevnících pěstovali úctu k okolní přírodě, k památkám našeho města i okolí. Upozorňovali na to, jakou snahu a píli museli naši předkové vynaložit, aby zachovali ducha Sobotecka. Apelovali, abychom ani my nezapomínali, jak výjimečná je tato část naší vlasti, ve které jsme vyrostli. Kolik slavných osobností, umělců i básníků se sem vracelo, aby našli onu duchovní útěchu malebného kouta Českého ráje. Právě tato jejich snaha pro mne byla důvodem k sepsání práce, která se bude zabývat duchovním dědictvím mého rodného kraje.

Před popisem vybrané oblasti a její spirituality považuji za důležité položit si otázku, jak vlastně vzniká takovéto lidské pouto ke krajině? Jak se proměňovalo lidské vnímání krajiny v průběhu věků? A do třetice, na základě jakých předpokladů si vůbec člověk vybíral místa k usídlení, která později nazýval svým domovem?

První část práce se tyto otázky pokusí zodpovědět. Bude zaměřena na teorii filozofie krajiny. Stručně zde reprodukuji Heideggerův pojem součtveří a jeho aplikaci ve fenomenologickém popisu krajiny Norberga-Schulze. Na základě Schulzovi knihy *Genius loci* popíši typologii krajiny a zejména způsob jejího uchopení člověkem.

V další části poté bude rozebrána krajina Sobotecka. Region bude vymezen geograficky i historicky. Geografické vymezení bude spojené s popisem zcela prvního osídlení dané oblasti. Dále se práce zaměří na dějinný vývoj kraje. Budou vytyčeny jeho nejdůležitější historické okamžiky. Čerpat budu zejména z historických pramenů, mapujících dějiny Sobotecka.

Po seznámení se Soboteckem popíši konkrétní artefakty nacházející se v jeho krajině a pokusím se zachytit jejich genia loci. Popisované objekty budou vyobrazeny v přílohách. Tento materiál bude pořízen na základě terénního průzkumu dané oblasti.

2 KRAJINA – ROZLEHLÁ ZÁKLADNA PRO LIDSKÁ SÍDLA

V této kapitole bude rozebráno, jak se měnilo lidské vnímání krajiny od mýtických dob až po současnost. Zdůrazněna bude důležitost percepce významů krajiny v souvislosti se zabydlováním člověka v ní. Budou vymezeny krajinné prvky, prostřednictvím kterých k nám příroda promlouvá a které ovlivňují vnímání člověka.

Svět okolo nás byl již u před Sokratovských filozofů vysvětlován pomocí čtyř prvků, neboli živlů. Byly jimi: voda, vzduch, oheň a země. Tyto prvky jistě ovlivňují chod celého přírodního universa. A stejně tak ovlivňují i člověka, který je tohoto světa součástí. Děje se tomu tak nadále, ale tyto čtyři prvky již nestačí k vysvětlení samotného bytí člověka ve světě a uchopení věcí okolo něj. Heidegger ve své knize *Básnický bydlí člověk* popisuje, na základě jazykových prostředků, z básně George Trakla *Zimní večer*, bydlení člověka ve světě.

ZIMNÍ VEČER

*Sníh když padá do oken,
Dlouze znějí večer zvony,
K jídlu stůl je prostřen mnohým,
Dům je vším teď opatřen.*

*Jest i ten, kdo na cestách
temnou stezkou k vratům schází.
Zlatě milostí strom vzchází
z hlubin země chladných štěv.*

*Poutník tiše vstupuje,
bolest změnila práh v kámen.
V jeho čistém jasu plane
chléb a víno na stole.¹*

V básni jsou zmíněny čtyři kategorie: *nebesa, země, smrtelné a božské*, které se dle Heideggera navzájem prolínají a prostupují vše přítomné ve světě. Příroda je

---

¹ HEIDEGGER, Martin . *Básnický bydlí člověk*. první vydání. Praha : Oikoymenth, 1993

v básni zastoupena prostřednictvím obrazu padajícího sněhu a zimního večera, tedy prostřednictvím nebe a země. Podle Heideggera je „*země to, co úslužně nese, v květech plodí, co se rozprostírá do šíře vodami a skalami a vzhází v rostlinstvu a zvířectvu.*“² Nebe označuje jako „*klenoucí se dráhu slunce i měsíce měnícího svou podobu, třpyt putujících hvězd, roční doby a jejich proměny, světlo a soumrak dne, tma a jas noci, přívětivost či nepřítel počasí, plynoucí oblaka a blankytnou hloubku éteru.*“³ Zvuk večerních zvonů pak přivádí lidi, smrtelníky, bloudící poutníky před to, co jest božské. Jak již bylo výše uvedeno, vše ve světě je tímto *součtveřím* prostoupeno, včetně *bydlení* člověka.

„*Bydlení je způsob, jakým jsi ty i já, jakým jsme my lidé na zemi... Ale být na zemi zároveň znamená být pod nebem.*“⁴ Člověk tedy žije *mezi* nebem a zemí. A toto *mezi* pojmenoval Heidegger jako *svět*. Věci ve světě svým shromažďováním utvářejí totalitu, jež nazýváme *místem*. Jde o věci mající hmotný tvar, substanci, texturu či barvu. Na základě těchto jejich vlastností můžeme určitý charakter určovat i u *místa* samotného. *Přírodní místa* v našem okolí běžně označujeme jako *krajinu*. *Krajina* v sobě zahrnuje jak čistě *přírodní věci*, jako jsou stromy, zvířata, tak i *umělá místa*, jakými jsou lidská sídla.

„*Aby člověk mohl žít mezi nebem a zemí, musí tyto dva elementy pochopit.*“⁵

To znamená, že člověk musí mít z *míst* ve svém okolí určitou zkušenost, musí správně uchopit významy, které se mu v krajině naskýtají. Pokud je nějaké prostředí významuplné, a to krajina je, bude se v něm člověk cítit doma, obklopí ho. Je tedy důležité objasnit, na základě čeho se člověk ke krajině vztahuje.

Význam a struktura krajiny jsou velice specifické. Člověk je začal interpretovat nejdříve pomocí mýtů. Právě mýty byly prvotními zkušenostmi o přírodě. Příroda je v nich naplněna živými silami, na kterých byl člověk závislý, které uctíval.⁶

Uctívány nebyly ale jen prameny, potůčky, řeky, háje a stromy. Posvátné prvky se objevovaly i v bezprostřední lidské blízkosti. Příkladem je odvěký projev úcty k prahu domu či chrámu. Zřídka se vyskytují i zmínky o posvátnosti cest, či jejich

² NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci : K fenomenologii architektury*. Praha : Odeon, 1994.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

⁵ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci: K fenomenologii architektury*. Praha : Odeon, 1994. Str. 23

⁶ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci : K fenomenologii architektury*. Praha : Odeon, 1994.

křižovatek.⁷

Archaický člověk vnímal přírodu na základě jejího řádu, charakteru, ale také na základě rozlehlosti. Rozlehlost krajiny by se dala popsat jako schopnost přírody přijímat umělé výtvořiny člověka. Závisí na povaze terénu, který je utvářen substancemi země, jako jsou písek, půda, kámen, tráva, vegetační elementy či voda. Tyto substance se v krajině prostupují a vytváří specifické krajinné prvky, které probouzejí smyslové vnímání člověka.

Krajinné prvky se rozdělují na centralizující, směřující a definující. Centralizující charakter je specifický výraznými body, jako jsou osamocené kopce, zřetelné hranice krajinných pánví. Směřující charakter mají například údolí a prvky definujícími terén jsou řeky, shluky kopců, či pole.⁸

Krajinné prvky se dají rozdělit také na statické a dynamické. Statickými prvky krajiny jsou specifické tvary přírodních prvků a složek: ostré kužely hor, rozeklané a strmé útvary. Dále mezi ně patří rozmanitost krajiny: například rozsáhlé luční enklávy vystřídání hustým lesem nebo výrazné kontrasty krajinných prvků - rokle, rozsedliny, hora a okolní rovina. Specifické zbarvení, vůně, ale také vzdálený horizont. Celkově jde o panorama, ucelený pohled na danou část krajiny. Statické prvky jsou také ty, které nám nějakým způsobem znemožňují pohyb krajinou, příliš úzké rokle, polomy a podobně.

Dynamické faktory jsou pevně svázány se statickou krajinou. Jde o náhlé změny a kontrasty. Jevy budící dramatičnost, jako například výbuch sopky, nebo jen pouhá protékající řeka. Mohou být však vázány i na meteorologické jevy, jde pak o zvukové dynamické prvky, jako je hučení větru, změny barvy oblohy atd. Mezi dynamické prvky se řadí také přítomnost zvířat v dané přírodě.⁹

V totalitě přírody se všechny tyto prvky heideggerovsky vztahují k zemi nebo k nebi, vytvářejí vzájemná spojení a utvářejí reliéf a charakter krajiny, který pak působí na člověka. Připravují významuplná místa, díky nimž se krajina stává rozlehlou základnou pro umělé lidské výtvořiny. Na základě analýzy takových prvků krajiny si pak člověk může vybrat nejvhodnější místo pro vznik cesty či pro *usídlení se*.

⁷ KVĚT, Radan . Duše krajiny : Staré stezky v proměnách věků. Praha : Academica, 2003.

⁸ NORBERG-SCHULZ, Christian. Genius Loci : K fenomenologii architektury. Praha : Odeon, 1994.

⁹ VALENTA, Josef. Scénologie krajiny. Praha : Kant - Karel Kerlický pro AMU, 2008.

Usídlení se je existencionální pojem. Jde o bydlení člověka v krajině. Samotné bydlení je „... pojmenování toho, jak lidé na zemi pod klenbou nebes putují od zrození k smrti. Vždy a všude je toto putování základním rysem bydlení jakožto lidského způsobu zdržování se mezi nebem a zemí, mezi zrozením a smrtí, mezi radostí a bolestí, mezi prací a slovem.“¹⁰ Usídlit se znamená schopnost mít

z významů nejen nějakou zkušenost, ale umět je také symbolizovat. Vytvořit umělé místo a bydlet v něm znamená vyjádřit podstatu svého bytí. „Člověk bydlí, pokud se může orientovat ve svém prostředí a identifikovat se s ním, či krátce řečeno, jestliže zakouší své prostředí jako významuplné.“¹¹

Člověk skrze mýtické výklady získal prvotní zkušenost o krajině. Na základě té se dokázal v krajině orientovat a usídlit. S pronikáním člověka do krajiny a získáváním těchto zkušeností byla a stále i je spojená odvěká lidská snaha podrobit si přírodu. Jednou z forem kultivace přírody je zemědělství. Kácely se lesy, vysoušely močály, zúrodněovala se půda a pěstovaly se rostliny. V období renesance přišel nový trend kultivace krajiny. Člověk vytvářel živé, uspořádané celky, které měl pod svou kontrolou a nazýval je zahradami.

Existencionální oporou člověka při bydlení v kultivované krajině se stala architektura. Vždy symbolizovala kosmický řád historického období, ve kterém vznikala, a je spjata jak s městy, tak i se samotnými budovami.¹² Člověk žije mezi nebem a zemí, mezi narozením a smrtí. Toto *mezi*, jak již bylo výše zmíněno, dostalo u Heideggera své pojmenování, nazval ho *světem*, který je dle něj obydlím smrtelných. „Jednotlivé domy, vesnice, města jsou oproti tomu stavbami, v nichž a okolo nich se toto mnohonásobné *mezi* shromažďuje.“¹³ Stavby jsou tedy kosmem přímo prostoupeny a obklopeny.¹⁴

Konkretizací charakterů staveb je sloh. Jde o jazyk symbolických forem. Skládá se z prvků, které je možné kombinovat s prvky z jiných slohů. Vývoj takového koherentního, formálního jazyka započali už v Řecku. Virutuvius¹⁵ navrhl koncepci stavby chrámů ve slozích podle toho, komu jsou zasvěceny. Ve středověku

¹⁰ HEIDEGGER, Martin. Básnický bydlí člověk. Praha : Oikymenh, 1993. Str. 143

¹¹ NORBERG-SCHULZ, Christian. Genius Loci: K fenomenologii architektury. Praha: Odeon, 1994. Str. 5

¹² NORBERG-SCHULZ, Christian. Genius Loci: K fenomenologii architektury. Praha: Odeon, 1994.

¹³ HEIDEGGER, Martin. Básnický bydlí člověk. Praha : Oikymenh, 1993. Str. 143

¹⁴ HEIDEGGER, Martin. Básnický bydlí člověk. Praha : Oikymenh, 1993.

¹⁵ Marcus **Virutuvius** Pollio: římský architekt a stavitel žijící v 1. století před. n.l. Sepsal *Deset knih architektury*.

dochází k symbolizaci křesťanského kosmu, jež je pod dohledem jediného Boha. Existencionální realitou křesťanského světa je *duch*. Křesťanská středověká artikulace vždy usilovala o jeho *odhmotnění*, v rámci kterého negovala antropomorfní řády. Základní obdobou tohoto odhmotnění bylo světlo. Středověký člověk světlo *stavěl*, směřoval k němu. Tyto tendence byly patrné zejména při stavbě gotických katedrál. Ty měly svou výškou symbolizovat snahu středověkého člověka dostat se co nejbližší Bohu. Zdivo takto vysokých staveb pak bylo odlehčeno velkými okny. Tím bylo dosaženo symboliky přítomnosti Boha ve světle, které stavbu prostupuje.

Při pohybu středověkým chrámem zažíváme i další symboliku, jde o symboliku časovou. Čas není jevem, ale řádem proměny jevu. Život člověka je pohybem, má svůj směr i rytmus. Zachytit čas se člověku podařilo pomocí vložení časové struktury do prostorových vlastností stavby. Existencionálním symbolem konkretizujícím časovou dimenzi je pak cesta. Jelikož ji používáme při pohybu budovou.¹⁶ Pohyb prostorem budovy se uskutečňuje během určitého času. Právě prostor dává architektuře časový rozměr, je časem určen. Při procházení architektonickým prostorem hraje při jeho vnímání významnou roli rytmus architektonických článků, jako je například portál či lomený oblouk, členící prostor většinou dekorativním detailem. Architektonický prostor má být prožitý. V tu chvíli nabývá na významu a získává v časoprostorovém odvíjení charakter příběhu. Časová symbolika například podélného křesťanského chrámu symbolizuje cestu ke spáse. Od hlavního oltáře na východě, jež představuje v ukřižovaném Kristu počátek dějin spásy, vede časová a prostorová linie k západní části se scénami posledního soudu.¹⁷

Cesta je však rovněž důležitým urbanistickým prvkem. Když pravěký či středověký člověk procházel krajinou, když se pohyboval po nějaké stezce, příroda kolem na něj bezprostředně působila. Byla vnímána *vertikálně*, zahrnovali do ní i božskou sféru. Nabízela nepřeberné množství záchytných bodů, vhodných pro orientaci či pro výběr místa vhodného k noclehu. Takové prvky v krajině se pak stávaly místem vzdávání díků. Jejich informační sílu člověk uctíval obětí, úlitbou¹⁸ nebo modlitbou. Pokud měly stezky takovýto význam v předkřesťanské době, je

¹⁶ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci: K fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994.

¹⁷ DUDÁK, Vladislav, et al. *Encyklopedie světové architektury : Od menhiru k dekonstruktivismu*. Díl. 1, A - K. Praha : Miloš Uhlíř - Baset, 2000.

¹⁸ **Úlitba**: oběť bohům, většinou používáno víno či olej.

logické, že se přenesl i do dob křesťanských. Důležité je říci, že stezky neměly jen orientační charakter, neusnadňovaly pouze průchod krajinou. Obchodní stezky daly vzniknout mnohým středověkým městům, jež se díky dobré situovanosti stala významnými obchodními centry. Duchovní význam předkřesťanské krajiny se lišil tím, že posvátná byla celá krajina jako celek, tak jak ji první obyvatelé viděli, vnímali a participovali. S příchodem křesťanství začalo být posvátné pouze to, co vzniklo lidskou rukou, co bylo dílem člověka. *“Z kopce se posvátnost přenesla na kapli, postavenou na vrcholu. Z vymýcených lesů a hájů na obdělaná pole, upravené cesty a křesťanské symboly na nich.”*¹⁹ Takový ráz měla nová kulturní krajina, označovaná jako sakrální.

Dnešní zkoumání a vnímání krajiny je spíše *horizontální*, vynechává sféru bohů. Tento fakt je patrný i z toho důvodu, že z pohanských a posléze i křesťanských symbolů se již příliš nedochovalo. Co zbývá, jsou snad jen stromy, němí strážci kdysi posvátných míst. Moderní doba přinesla zcela jiný způsob označování cest a křižovatek. Vznikl specifický informační a orientační systém. Okolo cest byly vztyčeny ukazatele a dopravní značky. Křesťanské symboly při cestách ztratily svůj informační i duchovní charakter. Jen málo lidí v dnešní době hovoří o *geniu loci* určitého místa. Je alarmující, že nejen městský člověk, ale i ten vesnický ztrácí pevné pouto s krajinou. *„Necítí, které přírodní predispozice a s nimi spjaté budovy určovaly rytmus života a ovládaly mysl jeho předků.”*²⁰ Duše krajiny je dnes nanejvýš estetickým dojmem. Není člověkem bezprostředně prožívána a vnímána.²¹

---

¹⁹ KVĚT, Radan. Duše krajiny: Staré stezky v proměnách věků. Praha : Academica, 2003. Str. 24

²⁰ KVĚT, Radan. Duše krajiny: Staré stezky v proměnách věků. Praha : Academica, 2003. Str. 27

²¹ KVĚT, Radan. Duše krajiny: Staré stezky v proměnách věků. Praha : Academica, 2003.

3 GENIUS LOCI SOBOTECKA – DUCHOVNÍ VÝZNAM KRAJINY

Předchozí kapitola byla zaměřena na čistě teoretické a obecné pojetí usidlování člověka v krajině, tvorbu umělých míst, popis vnímání a typu architektury. Také byl popsán duchovní vztah člověka k přírodě a později ke křesťanské sakrální krajině. Při popisu duchovního významu míst byl několikrát zmíněn termín *genius loci*, který bude v této kapitole vysvětlen. Dále bude krátce charakterizována konkrétní krajina, jež bude předmětem další části práce. Půjde o krajinu Sobotecka.

3.1 *Genius loci*

Jako *genius loci* byl již ve starověkém Římě označován bůžek či duch ochraňující určité místo. Ať to byl dům, nebo celé město, lidé se vždy snažili, aby jim byl tento bůžek příznivě nakloněn. Pro obyvatele pravěké Evropy získával *genius loci* antropomorfní podobu. Lidé si tyto bůžky jednotlivých míst představovali jako vodníky, víly a podobně. Nejsilnějšího *genia loci* měly bezpochyby bažiny, osamělé stromy či kopce.²²

Tedy oblasti tajemné, člověkem těžko dosažitelné či nějakým způsobem výrazné. Na takovýchto místech pak lidé prováděli oběti a stavěli předkřesťanské pohanské svatyně. S následnou christianizací krajiny se *genius loci* neztratil, protože na mnoha původně pohanských božstích byly postaveny křesťanské sakrální stavby kostelů a kaplí nebo drobné sakrální artefakty soch světců a křížů a křížových cest. Takto nevznikla žádná nová modlitební místa, ale byl zesílen původní spirituální význam místa. Docházelo také k pojmenovávání míst biblickými jmény (Betlém, Kalvárie apod.). Taková místa se stala poutními a získala tak velmi specifického *genia loci*. Jen těžko lze dnes odhadnout, jak významné mohlo být takovéto poutní místo pro prostého středověkého věřícího člověka, který se jen stěží mohl kdy v životě dostat na pouť do skutečného Izraele, Říma nebo jiného velkého poutního místa. V novověkém, racionalistickém pojetí krajiny, které nalezneme například u R. Descarta, mizí pohled na krajinu jakožto existencionální základnu lidského já. Protože ona „*res extensa*“, do které patří i životní prostor, nemá s lidským „já“ žádnou společnou substanci, převládá vůči ní neutrální a pouze fyzické pojetí. Zde

²² HAVELKA, Rudolf. Náboženský rozměr krajiny z perspektivy kognitivní religionistiky. Brno, 2008.

má krajina pouze svoji služebnou funkci a určuje člověka prakticky neomezeným pánem nad veškerou přírodou. V souvislosti s rozvojem přírodních věd se pak příroda a krajina stává pouze mechanismem, a z tohoto pohledu lze v ní jen stěží hledat *genia loci*. Reakcí na toto, pro dnešní dobu téměř zkázonosné vnímání krajiny, byl mnohdy příliš subjektivní a naivní romantismus první poloviny devatenáctého století, který přírodu příliš idealizoval a pohled na ni byl proto velmi vzdálen realitě. S novým přístupem, který vytvořil jakýsi rozumný střed mezi výše uvedenými přístupy, přišel již v předchozí kapitole několikrát zmíněný Martin Heidegger. Svět přírody a krajiny se podle něho stal cestou zkoumání světa jako prostoru pro naši existenci a bytí.²³

3.2 Duchovní význam Sobotecka

Následující kapitoly se budou věnovat podrobnému popisu geografického charakteru i dějinného vývoje města Sobotky a jeho okolí. Tato kapitola předešle důvody výstavby městečka právě na místě, kde dodnes stojí, a přiblíží zásady dodržované při jeho stavbě. Dále bude představena pověst vypovídající o vzniku jména města Sobotky a původních obyvatelích tohoto regionu.

Důvodem vzniku osady ležící na místě dnešního města byla křižovatka důležitých obchodních cest^{24,25}. V mnohých pramenech již bylo zmíněno, že vzhled Sobotky byl typický pro středověká města, která vznikala v kolonizačním období. Její půdorys striktně dodržel městské plánování. Sobotka vznikla ze tří osad: Sobotky, Předměstí a Března. Uprostřed města se nalézalo náměstí, kde se oznamovaly důležité události. Dále se zde konaly trhy, týdenní i výroční, proto zde byl obchod nejčilejší. Okolo náměstí stály domy nejbohatších a nejvznešenějších měšťanů. Každým náměstím středověkého města vedla hlavní silnice od jedné městské brány k druhé. Z tohoto středu pak vybíhaly různými směry ulice, které byly pravidelně rozměřeny tak, že se od sebe rozbíhaly v pravých úhlech.

Všechny domy byly hlubší a širší a měly nezasklená okna s okenicemi. Před husitskými válkami byla zasklívána jen okna kostelů a domů bohatých majitelů. Domy na náměstí měly před okny sloupy, na kterých spočíval krov s vikýřem.

²³ HAVELKA, Rudolf. Náboženský rozměr krajiny z perspektivy kognitivní religionistiky. Brno, 2008.

²⁴ 1. Příloha. Na ukázce mapy je patrné toto křížení obchodních cest na území Sobotky.

²⁵ SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšíňák

Střechy byly pokryty rákosím, slámou a později šindelem. Uvnitř domů nebyl krb. Vařilo se na otevřeném ohništi a kouř odcházel ven střechou, nebo dřevěným komínem. Tyto ohně byly spojovány s výše vysvětleným *geniem loci*, představovaly ochránce domu, zdroj tepla a světla.²⁶

Svou historii má nejen vznik samotného města, ale i jeho názvu. Sakař ve svých *Pamětech Sobotky* uvádí rozhovor s jistým Matějem Procházkou z Podkosti, pamětníkem, v jehož rodě se pověsti a tradice předávaly ústní lidovou slovesností z otce na syna. Matěj Procházka se vyjádřil ke vzniku jména Sobotky takto: „*Již jsem jim panáčku před dvěma léty vypravoval, že krajina kolem Kosti a Sobotky je valně památná. Tu, kde nyní leckdes vesnička uprostřed polí a zahrad se choulí, před dávnými a dávnými věky táhl se hluboký les až k Bydžovu, Poděbradům a k Boleslavi. Tam, kde nyní hrad Humprecht do oblak ční, stála socha pohanská Koupadlo také Sobotka. Velké množství vešců (věštců) vyšších a nižších ji obsluhovalo. Vyšší měli stany své pod vrchem, nižší v místech asi, kde nyní ves Vesec leží. Zajisté tato ves dostala jméno od těchto vešců a má se jmenovati Vešec a ne Vesec. Množství poutníků navštěvovalo posvátný háj boha Sobotky. Po kolik dní slavili zde předkové svátky shunovratu letního, tolik jídla sebou nepřinášeli. Aby mohli týdny slavnosti se účastniti, proto starali se nižší vešci o ubytování, stravu a jiné potřeby jejich. Že i řemeslníci a kramáři se k slavnostem dostavovali, snad nepochybují, znám jest přec kramářský pud jejich.*

Z jednoduchých stanů vyrostly trvalé dřevěné domky: dřeva bylo habaděj. Tak povstala poutní osada, které počali říkati Sobotka. Tohle vypravoval mně přecho můj dědeček, dej mu Pán Bůh nebe!“²⁷

Jde o jeden ze známých příběhů o vzniku jména Sobotky. Pohané na vrchu čedičového kopce, kde dnes stojí zámek Humprecht, měli provádět obřady zvané *sobótky*. Zajímavé však je, že Matěj Procházka zmiňuje již i jejich *kramářský pud*. Lze vydedukovat, že se při příležitosti těchto slavností mohly konat i jakési trhy, kde mohli řemeslníci a kramáři z okolí nabízet své zboží. Tato část se mírně přibližuje pravděpodobnější teorii o vzniku jména města. Městečko mělo mít povoleno konat trhy pouze o sobotách. Odtud tedy jeho jméno Sobotka.

²⁶ SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšiňák. Str. 8

²⁷ SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšiňák. Str. 8

Sakař se dále pamětníka ptá, zda neví proč se jedné části Sobotky říká Benešov. Matěj Procházka odpovídá: „*Můj dědeček vypravovával toto: Do bohatých krajů velmože českého Beneše Heřmana činili lakotní Němci vpády a nelidsky zde řádili. Dostali se až pod Trosky. Zde v hustém lese si na ně počíhal Heřman a nemilosrdně jim namlátil. Nejvíce jich padlo v údolí pod Troskami, proto lid dosud jmenuje údolí Německý důl. Nevědí-li, kde to je, dovedu je tam. Aby často opakovaným vpádům zabránil, vystavěl na pahorkatině od Lhotky Staňkové až po Hoření Bousov několik hlásek a osadil je žoldnéři. Jedna taková hláska stála nad Sobotkou a stala se po zakoupení pozemků jakýmsi Staňkem, rychtou, která později přenesena do soboteckého předměstí a konečně do Března. Druhá hláska mezi Steblovicí (stébla více) a Nepřibicí (Nepřívěc) byla nejvyšší. Z ní daleko široko do kraje na všechny strany bylo viděti, proto ji nazvali Babylon. Nu, snad četli v bibli o věži babylonské? Poslední z hlásek stála na místě, kde nyní Hoření Bousov – vlastně Bohůsoud – leží. Žoldnéři hlásky nad Sobotkou bojíce se pro časté nepřátelské vpády o své rodiny, vystavěli pro ně pod návrším chatky a nazvali osadu ku poctivosti pána svého Benešov.*“

„*Co pravím jest pravda. Mnohé vykopávky v okolí Sobotky, poblíž hradu Kosti a u vesnice Vešci tomu nasvědčují. Můj děd vykopal ano i vyoral na poli pod Vešcem několik starých nádob s popelem a kostmi. Děd můj jmenoval větší nádobky smrtky, menší smrténky; měl jich několik, ale přicházivali k němu zrovna takoví panáčkové, jako jsou voni a mnohou na něm vyloudili. Pod Vešcem pochováni jsou nižší, na vrchu Kosti vyšší vešcové. To tak bylo zvykem našich předků, že mužům vzácným nasypávali rovy. Smrtky vyorávali a snad dosud vyorávají na polním svahu mezi Vosekem a rybníkem Šlejfernou, kudy „panská cesta“ v starých dobách k Bousovu vedla. To mají důkazy o posvátnosti krajiny zdejší. Zachovají vše v paměti, já nemám nikoho, komu bych to a mnohé jiné svěril! Nynější svět jest nevěřící, ale pravda vyjde přec na povrch.*“²⁸

Místo nad Sobotkou zvané Babylon je typickým příkladem výše zmiňovaného zvyku křesťanů pojmenovávat místa se zvláštní atmosférou, zvláštním geniem loci, jmény, které znaly z bible. Zda na tomto místě bydleli lidé zpupní jako Babyloňané, nebo zda tu někdy stála zmiňovaná hláska výškou připomínající babylonskou věž,

²⁸ SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšíňák. Str. 8

nikde uvedeno není. Ale vyloučit tuto skutečnost nelze. Zmínky o vyoraných popelnicích jsou totožné s nálezy pohřebišť lidu popelnicových polí.

Oba úryvky vystihují duchovní podstatu Sobotecka. Poukazují na spiritualitu krajiny, která je místem posledního odpočinku našich dávných předků, plná památek spojených s mnohými historickými událostmi. Z výpovědi Matěje Procházky je patrná úcta obyvatele Sobotecka 19. století k duchu této krajiny, jeho víra a snaha o zachování toho, co zde naši předci zanechali.

4 VYMEZENÍ REGIONU SOBOTECKO

Každá přírodní i kulturní krajina má svou paměť. Každé lidské sídlo od nejmenších vesnic až po města má svou historii. Popis vývoje lidského sídla musí začít analýzou důvodů pro osídlení dané oblasti našimi předky. Blíže se zaměřím na geografické a historické vymezení regionu Sobotky.

4.1 Geografické vymezení regionu

Krajina Sobotecka je utvářena úvodími potoků Klenice, Žehrovka a Mrlina. Je přirozeně ohraničená zalesněnými kopci Markvartické výšiny na jihu, Prachovskými skalami na severovýchodě, žehrovskými lesy na severu a Příhrazskými skalami na severozápadě.

Právě oblast zavlažovaná těmito menšími vodními toky, obehnaná přirozenou ochrannou hradbou skalních útvarů, nabízela vhodná místa k usídlení prvních lidí.

4.2 První osídlení Sobotecka

O nálezech pozůstatků obyvatel Sobotecka z období paleolitu a mezolitu se hovoří pouze spekulativně. Vyskytly se pouze zmínky o sídlišti vypíchané kultury u dvora Semtin. Mezolit všeobecně však znamenal konec doby ledové a proměnu flory i fauny. Přírodní podmínky tak byly velice příhodné jak pro život v krajině, tak pro lov.

Z lidu, který se primárně zabýval sběrem, se stávají zdatní lovci. Neolit přináší primitivní zemědělství a k již ovládanému opracovávání kamene se přidává využití dřeva k tvorbě nástrojů. Osídlení z této doby je doložené zejména na dolním toku Klenice, tedy blíže k Mladé Boleslavi. Kosterní i kamenné nálezy však byly v menší míře zaznamenány i na Sobotecku. Konkrétně v jeskyni pod hradem Kost²⁹, v Oseku, Rakově, Střehomi, dochovalo se sídliště v Zámostí a tři sekery byly nalezeny dokonce přímo v Sobotce.

Eneolitické sídliště na Mužském znamenalo obchodní spojení se středočeskem. Zvedla se mohutná vlna nových přistěhovalců a lid popelnicových polí pronikl ve 13.-12. století i na území Sobotecka. Zpočátku využívali kamenných slují a jeskyní.

---

²⁹ 2. Příloha. Tato jeskyně byla obývána od neolitu až do 19.století.

Začala se ale stavět i obydlí s dřevěnými konstrukcemi. Jako ochrana před nepřáteli sloužila hradiště. Hradiště s valy a příkopy lidu popelnicových polí se nacházela v Prachovských skalách, ale i v blízkosti Sobotky. Zde jde o hradiště Poráň nacházející se v údolí Plakánek, nedaleko hradu Kost.

Dle teorií vědců to byl právě lid popelnicových polí, ze kterého se vyvinuli první Slované. Ti ještě více zdokonalili systém opevnění hradišť. Znovu vzkvétalo hradiště na Mužském i výše zmíněná Poráň. Dále vznikala i hradiště nová, jako Nebákov, Rovensko, Staré Hradý, ale i Hradec u Loukotce, dnes známý jako Hradiště nad Jizerou, na jehož místě později vyrostl cisterciácký klášter. Prvotní vývoj osídlování Sobotecka je z velké části zastřen nedostatečným průzkumem této oblasti. K přechodu od pravěku k době feudální se Dr. Rudolf Turek ve svém příspěvku do Soboteckého sborníku vyjadřuje takto: „ *I to, co dosud o Sobotecku víme, postačuje však k důkazu, že příchod feudálních řádů, kolonisace a plná doba dějinná zastihla tu vyspělé a uvědomělé a hospodářsky pokročilé slovanské obyvatelstvo, jež se stalo nositelem dalšího plodného a utěšeného vývoje*³⁰. “³¹

4.3 Dějinný vývoj a jeho důležité mezníky

V této kapitole bude nastíněn vývoj Sobotecka od prvních písemných zmínek, až po vytvoření samostatného politického okresu Sobotka.

Oblast Sobotecka patřila v 11. století do velkého panství Markvarticů, které začínalo již u Mladé Boleslavi a pojímalo celé horní Pojizeří, Poještědí a sahalo až k hranicím Krkonoš a Jizerských hor. Tento velký rod se časem rozrůstal a rozvětvil se na rody další. Jednou z těchto větví byli páni z **Vartenberka**. Ti založili ve 12. století cisterciácký klášter v Hradišti nad Jizerou. A to za jediným účelem: cisterciáci se podíleli na kolonizačním úsilí v místech, kde není úrodná půda³². Stejný důvod, tedy zintenzivnění kolonizace území, mělo i založení sídel rytířů sv. Jana v Mladé Boleslavi, kterým Vartenberkové darovali ves Nepřívěc u Sobotky. Právě Nepřívěc je první známou osadou na Sobotecku. Roku 1287 je v kraji panství Vartenberků doložena i Sobotka.³³ První písemná zpráva o městečku pochází z roku 1318. A již roku 1346 se stává Sobotka sídlem Beneše z Vartenberka, řečeným ze Sobotky. Toho

³⁰ TUREK, Rudolf. Sobotka v pravěku. In Sobotka: jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor, 1948. Str 17.

³¹ Sobotka: jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor, 1948.

³² 3. Příloha. Mapa osídlení Čech 12.-13. století. Na Sobotecku lesy s občasným osídlením.

³³ Sobotka: jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor, 1948.

času zde vyrostla menší tvrz, kam poddaní přicházeli odvádět dávky. Ta však nebyla pro Beneše dostatečně opevněna, a nejspíš proto si nechal vystavět pevnou tvrz Kost. Ta byla dokončena roku 1349 a spolu s Benešem z Vartenberka se na hrad přesunula celá správa panství. Po Benešovi z Vartenberka se vlády v tomto kraji ujal jeden z jeho synů, Petr z Vartenberka. Do této doby se datuje výstavba gotických kostelíků, z nichž se v téměř nezměněném stavu zachovaly pouze kostel ve Vlčím Poli a hradní kaple na Kosti.

Celkově je období vlády Vartenberků na Kosti považováno za velice šťastné. Vartenberky nahradili na Kosti páni z **Hasenburka**. Jejich vláda trvala asi osmdesát let, šlo o období poznamenané husitskou revolucí. Páni z Kosti, Mikuláš, Oldřich a Jan z Hasenburka byli bojovnými katolíky a proto i fary v kosteckém panství byly obsazovány katolickými kněžími. Za Hasenburků dokonce na hradě Kost přepisoval kněz Oldřich Figuli bibli, kterou zároveň ilustroval a překládal do češtiny. Svou práci dokončil roku 1436 a stala se nejstarší dochovanou literární památkou Českého ráje. Městečko Sobotka je v tomto období husitské. Právě to také vedlo k tomu, že bylo paradoxně dobýváno svou vlastní kosteckou vrchností. Konkrétně měl tento boj vést Mikuláš Zajíc z Hasenburka, podrobnější zmínky o bitvě však bohužel neexistují. Spekuluje se i o tom, zda vůbec boj proběhl. Samotná husitská vojska krajem několikrát prošla, ale dobýváním hradu Kost se nikdy nezdržovala. Zato byl orebity zničen například klášter Hradiště nad Jizerou.³⁴

Mikuláš Zajíc se zasloužil o největší rozšíření kosteckého panství. Po husitských válkách k němu byl připojen Dolní a Horní Bousov, Přepere, Rohatsko, Trnín a Vlčí pole. Mikulášův syn Jan Zajíc, byl po otci zapřísáhlým katolíkem, avšak při volbě krále hlasoval pro Jiřího z Poděbrad. Získal si tak královu přízeň, kterou pozbyl poté, co se stal jedním z předních představitelů Jednoty zelenohorské. Krále tedy zradil a právě tento krok vyústil k trojímu obléhání Kosti, které Jiří z Poděbrad podnikl. Všechna tři obléhání skončila příměřím a Jan Zajíc se svým bratrem Oldřichem z Hasenburka a Kosti měli v nové funkci správců boleslavského kraje zamezit dalším bojům. Jejich sídlem v tomto období zůstala Kost.³⁵

Roku 1497 kupuje od Hasenburků celé panství Jan ze **Šelmberka**. Jeho neutrální pozice během husitských válek mu přinesla možnost zasahovat do vnitřní

³⁴ BÍLEK, Karol. Sobotecko. 1. Praha : Ladislav Horáček - Paseka, 2005.

³⁵ Sobotka: jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor, 1948.

politiky království. Zastával úřad nejvyššího komorníka.

Díky této vysoké funkci se mu dařilo pečovat o svá panství. Tato péče zahrnovala i povyšování některých *městeček* na města. Takové počty se dostalo i Sobotce. Listina o povýšení Sobotky na město je datována na 24. srpna 1498. Pro město to byl velký přínos. S povýšením souvisela nová privilegia, jako například možnost ohradit obec hradbou nebo povolení pořádat dva osmidenní jarmarky do roka. Později odpustil soboteckým polovinu robot a umožnil městu vybírat clo i na vzdálenost jedné čtvrtiny míle okolo města. Novému městu byl přidělen i erb. Ten tvořily dvě věže s branou uprostřed, jako symbol městského opevnění, a sviní hlava, jako součást znaku Šelmberků.

Panství přechází v první polovině 16. století na **Bibrštejny**. Ti se však neudrželi na Kosti příliš dlouho a prodali celé panství Kryštofovi z Lobkovic. **Rod Lobkoviců** zůstal na Kosti dalších sto let a přinesl panství rozvoj a rozkvět. Území se sice zmenšilo o pozemky okolo Trosek, kvetlo však hospodářsky. Zakládaly se rybníky, dvory a založen byl i nový pivovar pod hradem Kost. Kryštof z Lobkovic dával velký důraz i na řemeslnou výrobu. Právě v době jeho vlády vznikaly v Sobotce první cechy krejčích, ševců, mlynářů, pekařů i perníkářů, které sdružovaly řemeslníky z celého panství. Lobkovicové patřili mezi silně věřící. Katolickou víru ve svém panství nešířili nijak násilně, ale pomocí rozličných výhod přislíbených těm, kteří na ni přistoupí. Sobotce nechal Oldřich Felix z Lobkovic zbudovat nový velký chrám sv. Máří Magdaleny³⁶. Dále nechala kostecká vrchnost vystavět městu špitál i novou budovu školy. Sobotka je v době Lobkoviců opatřena palisádami a příkopy. Město má radnici, šatlavu, cihelnu, školu, faru i velký kostel. Za třicetileté války přechází celé kostecké panství do vlastnictví Albrechta z Valdštejna. Začleňuje se tak do frýdlantského vévodství, do oblasti, které se říkalo terra felix, tedy šťastná země. Valdštejnovo působení na Kosti trvalo však jen dva roky. Po jeho zavraždění začala v okolí Sobotky řadit švédská a císařská vojska. Zanechávala za sebou spoušť, platilo se výpalné, hořely vsi. Soboteckým nezbývalo než prchnout do okolních lesů. Neopatrností hradní posádky vyhořel i kostecký vartenberský palác. Po válce se situace zlepšila, začala obnova církevní správy, založily se matriky, vyhořelá a opuštěná stavení byla znovu osidlována. Kostecké panství patří **Černínům**

---

³⁶ Viz kapitola: Kostel Sv. Máří Magdaleny

z Chudenic a rozrůstá se o vsi Rakov, Kdanice a Březno.

Nad Sobotkou pak vyrostl zámek Humprecht. Stavba trvala pouhé dva roky a vedl ji italský architekt Carlo Lurago. Vznikla dominanta, která je neodmyslitelnou součástí krajiny Sobotecka dodnes. Humprecht Jan Černín nechal také svým architektem Giovannim Madernou upravit malý šlechtický zámček na soboteckém náměstí. Poté jej věnoval soboteckým jako radnici. Počátek 18. století přináší na Sobotecko změny. Město je zasaženo velkým požárem, během kterého dvacet pět procent Sobotky lehne popelem. Po požáru probíhá dostavba a přestavba vyhořelých stavení. Největší změnou prochází náměstí a jeho okolí. K nové radnici byla dostavěna solnice – pozdější městské divadlo.

Roku 1738 se mění vrchnost na Kosti. Panství kupuje Václav Kazimír **Netolický z Eisenberka**. Ten nechává založit nové vesnice, jako například Netolice. Dále probíhá i výstavba kostelíků a kaplí.³⁷ Proměnou prochází i celá krajina Sobotecka. Kosmonosští sochaři Jelínkové zdobí kraj množstvím plastik³⁸. Právě vedle něj se tehdy košatěly dvě lípy. Jedna byla vyvrácena v 19. století, druhá byla symbolem Sobotecka až do století dvacátého.

Mariánské sousoší ozdobilo i sobotecké náměstí. Kvůli němu musel být přesunut městský pranýř k radnici. Sochy přibyly i v kostele sv. Máří Magdaleny a některých okolních kostelících. Pokud jde o kulturní život města, kvetl po všech stránkách Raymund Šolc sepsal základní data a údaje pro první městský archiv. Z konce 18.století je třeba také zmínit statečný čin soboteckých měšťanek, které za své šperky a úspory vykoupily soboteckou monstranci zabavenou válečnými kontribucemi. Lidé si tehdy začali uvědomovat historických památek.

Další důležitou historickou etapou, která Sobotecko zasáhla, bylo **Národní obrození**. Na Sobotecku působili mnozí vlastenci, a to velmi intenzivně. Za zmínku stojí nejvýraznější z těchto osobností, libuňský farář P. Antonín Marek. Spolupracoval s Jungmannem při zpracovávání slovníku a vytvářel odborné filozofické názvosloví. Dále se okolo něj scházeli jičínští i jiní profesori na pravidelných poradách, kde se měli více vzdělávat. Další významnou osobností byl sobotecký děkan P. František Matějovič Vetešník. Sepisoval odborné studie, vybudoval knihovnu a farní kroniku. Kaplan Damián Šimůnek pak zapůjčoval lidem

³⁷ Sobotka: jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor, 1948.

³⁸ Viz kapitola: Sochy svatých

české knihy a noviny. Dokonce se mezi lid dostaly i zakázané Havlíčkovy Kutnohorské epištoly.

Roku 1848 v Sobotce vznikla Národní garda. Prapor pro ni vymaloval sám Josef Mánes. Hranice Sobotecka byly do 19. století totožné s hranicemi panství kosteckého. Od devatenáctého století se pod označením Sobotecko skrývá název pro obvod okresu Sobotka. Vznikl roku 1850 jako politický a soudní okres a posléze, od roku 1865 jako okres samosprávný. Tvořily ho obce bývalého kosteckého panství spolu s mladějovskými a domousnickými vesnicemi a obcemi panství Veliš, Staré Hradý, Kosmonosy aj. Vzrostl průmysl, vznikala živnostenská společenstva, průmyslové podniky.³⁹

Sobotecký okres byl roku 1865 rozšířen o samosprávu. Zakládaly se hudební, tělovýchovné, učitelské a hasičské spolky. Sobotka žila poklidným životem maloměsta. Tento okres se postupem času rozdělil na dva celky. Jsou jimi Sobotecko a Dolnobousovsko. Sobotecko připadlo okresu jičínskému, Dolnobousovsko je součástí Mladoboleslavska. V současnosti okolím Sobotky probíhají hranice hned tří krajů: Středočeského, Libereckého a Královéhradeckého.⁴⁰

---

³⁹ Sobotka: jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor, 1948.

⁴⁰ BÍLEK, Karol. Sobotecko. 1. Praha : Ladislav Horáček - Paseka, 2005.

5 HISTORICKÉ ARTEFAKTY V KRAJINĚ SOBOTECKA S VÝZNAMNÝM GENIEM LOCI

5.1 Kulturní a duchovní situace na přelomu středověku a novověku

Velký význam v utváření krajiny a kultury Sobotecka jistě nesou světské památky. Největšími dominantami okolí Sobotky jsou jistě zámek **Humprecht**, hrad **Kost**, hojně zastoupení mají ale na Sobotecku i sakrální památky.

Ty ve středověku patřily pod hradišťský děkanát a mladoboleslavské arcijáhenství. Jejich patrony byli páni z Kosti, či menší statkáři. Ti se starali zejména o ustanovování farářů a hospodářská zabezpečení kostelů a jejich údržbu. Faráři pak platili papežské desátky do Říma. Výše těchto desátků byla stanovena dle bohatství farnosti. Nejvíce platili faráři ze Sobotky, Markvartic a Všeborska. A to 18 grošů⁴¹ ročně. Osvobozeny od poplatku byl Křižánek a hradní kaple na Kosti. Páni z Kosti byli patronáty částečně i pro kostely sv. Václava v Bosni, Nanebevzetí Panny Marie v Solci, sv. Filipa a Jakuba ve Všeni a Nanebevzetí Panny Marie na Vyskři.

Pokud jde o náboženskou situaci v Sobotce a jejím okolí, sobotečtí byli povětšinou nekatolíky. Dlouhou dobu přetrvávalo pohanství, jeden čas byla dokonce Sobotka přikloněna k husitské víře. Velkou roli zde však sehrála rekatolizace Lobkoviců. Do oblasti Sobotky byli vysláni jezuité, katoličtí faráři pak byli dosazováni na všechny fary. Přesto zde nikdy nebyla rekatolizace kompletní. V oblasti neustále pobývali nekatolíci, kteří ale žili většinou v klidném soužití s katolíky. Poslední menší spory s nimi na Sobotecku řešil v 17. století děkan Jan Philippi. Snad tomu byla na vině balbínovská varování před luteránstvím. Ale právě v tomto období se zvýšila obezřetnost a nekatolíci začali být pronásledováni.⁴²

Roku 1693 byly nalezeny *luteránské*⁴³ knihy u dvou dolnobousovských obyvatel. Ti byli vedeni k výslechu. Vzpurní nekatolíci se měli scházet kolem malého

⁴¹ **Groš** (denarius grossus): tlustý denár. Stříbrná mince zavedená roku 1300 mincovní reformou Václava II. V Evropě hojně využívané platidlo. Groši se platilo až do roku 1644, kdy Ferdinand III. ukončil jeho oběh.

⁴² BÍLEK, Karol. Malé dějiny Sobotecka : Příroda, osobnosti, data, události. 1. díl. Do roku 1850. Sobotka : Město Sobotka, 2008.

⁴³ **Luteráni** či **luteránské církve**: protestantské křesťanské vyznání vycházející z odkazu Martina Luthera a protestantské reformace.

kostela na Křižánku. Zde měli být pohřbíváni i mrtví bez řádného katolického obřadu⁴⁴. Po tomto sporu, do kterého byla zatažena i starohradská a kostecká vrchnost byl zmiňovaný kostelík stržen.

Pokud jde o židovské obyvatelstvo, žilo ho zde pomálu. Je doloženo jen málo židovských rodin z Podkosti a Domousnic a malý židovský hřbitov na Veselici. Období baroka přispělo k výzdobě většiny kostelů a kaplí na Sobotecku. Vznikal také kult sv. Jana Nepomuckého. Pět soboteckých muzikantů z literátského bratrstva soboteckého kostela se zúčastnilo jeho svatořečení roku 1729. Vznikaly první svatojánské sochy.⁴⁵

5.2 Kostely a kaple

Kostely na venkově povětšinou tvoří hlavní dominanty obcí. Bývají doplněny zvonici a jsou lokalizovány v centrech jednotlivého sídla. Mají náboženský, ale i společensko-kulturní význam. Křesťanská bohoslužba byla odjakživa vázána na určitý prostor. „*Kristus slavil poslední večeři se svými učedníky ve „velké horní místnosti, první věřící v Jeruzalémě lámali ve svých domech chléb a jedli spolu s radostí a prostotou srdcí.“ Přijímání eucharistie*⁴⁶, které posléze již nesloužilo k účelu nasycení a bylo spojeno s bohoslužbou se rovněž konalo v horních místnostech obytných domů. Křesťanský chrám má být domem modlitby, domem, kde je přítomen Bůh. „Kostel má být prostorem, který vybízí k usebranosti a k tiché modlitbě, která prodlužuje velkou modlitbu eucharistie a dává jí proniknout do nitra.“⁴⁷ Liturgický prostor sakrální stavby, nabývá eschatologického významu. Člověk vstupující do Božího domu překračuje práh symbolizující přechod ze světa hříšného do světa nového života, k němuž jsou povoláni všichni lidé. Je místem naděje, absolutního bezpečí, bratrství a lásky.⁴⁸

5.2.1 Kostel sv. Máří Magdaleny

V Sobotce původně stával nevelký dřevěný kostelík. Byl vystavěn na místě, jež striktně dodržovalo ráz středověkého plánování měst. Kostel obklopoval hřbitov,

⁴⁴ Vizkapitola: Kostelík na Křižánku

⁴⁵ BÍLEK, Karol. Malé dějiny Sobotecka : Příroda, osobnosti, data, události. 1. díl. Do roku 1850. Sobotka : Město Sobotka, 2008.

⁴⁶ **Eucharistie**: přijímání těla Páně. Součást bohoslužby a jedna ze svátostí.

⁴⁷ ČERNOUŠEK, Tomáš. Liturgický prostor. 1. Olomouc : Matice cyrilometodějská s.r.o, 1995.

⁴⁸ Tamtéž.

který zde fungoval až do roku 1857. Udivující je, že tento kostelík nebyl zvětšen při povýšení Sobotky na město. Stalo se tak až na konci 16. století. Tehdejší kostecký pán, zapřísáhlý katolík Oldřich Felix z Lobkovic, svolal městskou radu a přednesl jí svůj návrh. Jeho plánem bylo vystavět chrám tak velký, že pojme kostelík původní.⁴⁹

Doslova pravil: „*Viděl jsem to množství věřících, kteří pro skrovnost chrámku vykonávají pobožnost na hřbitově, želim toho, ale přijmete-li víru Martina, faráře v Markvarticích, vystavím chrám tak velký, že se do něj chrámek váš vejde, věnuji chrámu bohatá roucha, krásné kostelní nádoby a město nadám mnohými cennými výsadami. Rozmyslete si to a poslechněte těch, které vám pošlu!*“⁵⁰

Těmi, které poslal, byli jezuité pražské koleje, kteří horlivě převáděli věřící na katolickou víru. Po dvou letech byla nabídka Oldřicha Felixe přijata a započala stavba nejvýraznějšího symbolu města. Trvala přibližně od roku 1590 do roku 1596. Kámen na stavbu byl lámán v Plakánku nad Řehákovským rybníkem, kde dodnes označuje místo těžby kamene reliéfní nápis s rokem 1595. Původní kostel v průběhu nebyl v průběhu stavby zbořen. Nový chrám byl stavěn doslova okolo něj. Obyvatelé města tak nebyli ani během výstavby nového kostela ochuzeni o bohoslužby. Starý kostel byl zbořen až uvnitř stavby nové. Dne 24. 8. 1596 přijel nový kostel vysvětit pražský arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé a Lípy. Na první neděli po svatém Bartoloměji se také ustanovuje sobotecké posvícení.⁵¹

„*Z blízka a z daleka chvátil lid k posvátnému výkonu a nadšeně vítal svého vele pastýře. A když poprvé zazněl krásný soulad zvonů chrámových, tu nejedno oko dojemem zaslzelo. Očitě přesvědčil se každý o velkomyslnosti a štědrosti zakladatele chrámu zbožného Oldřicha Felixe.*“⁵²

Dokončování stavebních prací uvnitř chrámu probíhá ještě 7 let po jeho vysvěcení. V kostele lze najít množství náhrobků. Tři mramorové s dětskými postavami kryjí místa odpočinku malých dětí Oldřicha Felixe Popela z Lobkovic. V souvislosti s výstavbou kostela vznikl chrámový sbor literátského bratrstva⁵³ sv.

⁴⁹ Sobotka 1498 – 1948 : Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor v Sobotce, 1948.

⁵⁰ SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšiňák. Str. 45-46

⁵¹ Sobotka 1498 – 1948 : Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor v Sobotce, 1948.

⁵² SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšiňák. Str. 47

⁵³ **Literátské bratrstvo:** mužské sdružení kostelních zpěváků, měšťanů i řemeslníků.

Kříže.⁵⁴ Syn Oldřicha z Lobkovic nechal pro tento sbor zakoupit graduál obsahující latinské mešní zpěvy zdobené 12 iniciálkami z celého církevního roku v české notaci.⁵⁵

Chrám sv. Máří Magdaleny byl kolem hlavní lodi opatřen takzvanými cechovními kaplemi. Jak již bylo zmíněno za vlády Lobkoviců, byly cechy v Sobotce hojně podporovány. Aby měli jejich členové místo, kde se pomodlit za dobrý obchod, vzniklo v kostele celkem devět menších kaplí. Kaple pekařská s oltářním obrazem Panny Marie Karlovské, kaple řeznická se sv. Václavem. Dále pak kaple soukenická s oltářním obrazem Nejsvětější trojice. Koželuzi a jirchři ze Sobotky si za svou patronku vybrali Pannu Marii Svatohorskou. Kapli, která náležela krejčím, zdobila socha sv. Josefa. Kaple ševcovská byla zasvěcena Panně Marii Bolestné a byla nejspíše hojně navštěvována. Ševci měli na Sobotecku hojně zastoupení. Tkalcovská kaple byla zasvěcena sv. Anně, ta tesařů a zedníků zase sv. Barboře.⁵⁶

Úmysly, na základě kterých si cechy vybíraly do svých kaplí patrony, jsou v dnešní době již zapomenuty. Racionální analogie nabízejí v těchto případech následující vysvětlení. Krejčí a tkalci si mohli vybrat sv. Josefa a sv. Annu jako příbuzné Ježíše, jež se starali o jeho šacení. Sobotečtí pekaři a koželuzi, kteří si vybrali Pannu Marii z poutních míst jako Karlov a Svatá hora, mohli na tato místo konat poutě. Jak již ale bylo předesláno, pravý důvod dnes již dohledat nelze. Daný patron mohl být cechu pouze sympatický.

Oldřich Felix z Lobkovic přislíbil samotnému chrámu i bohaté vybavení. Největším klenotem byla a je sobotecká monstrance. Gotická monstrance byla vyrobena ze stříbra a vyzdobena zlacením. Při jednom ze švédských útoků na Sobotku, roku 1639, byla monstrance odcizena. Kostecký purkrabí Jiřík Špacírer se vydal s oddílem kosteckých mušketýrů pronásledovat Švédy a monstranci zpět vykoupil.⁵⁷ Monstrance je spjata s historií města a za její záchranu obětovali naši předkové vše, co měli, nebáli se nasadit ani vlastní životy. Její historický a kulturní význam přerostl její původní význam kultovní.

Chrám sv. Máří Magdaleny v průběhu dějin několikrát zchátral. V 19. století

⁵⁴ BÍLEK, Karol. Malé dějiny Sobotecka : Příroda, osobnosti, data, události. 1. díl. Do roku 1850.

⁵⁵ Sobotka 1498 – 1948 : Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor v Sobotce, 1948.

⁵⁶ SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšiňák.

⁵⁷ Sobotka 1958. Sobotka : Místní národní výbor v Sobotce, 1958.

došlo k opravám klenby. Ty však byly neúspěšné a klenba musela být stržena. Na další opravy scházely finanční prostředky. V roce 1934 vlivní sobotečtí rodáci zakládají spolek na ochranu chrámu. O dva roky později je postavena nová, železobetonová klenba a opravena omítka. Na opravách kostela se pracovalo i za okupace, roku 1941. Byla opravena věž kostela. Chrám po skončení oprav obdarovali sobotečtí rodáci a měšťané mnohými obrazy.⁵⁸

Kostel byl zasvěcen sv. Máří Magdaleně, patronce města. Marie pocházela z městečka Magdaly, kde ač byla bohatá a sličná, podlehla hříšnému životu. Když do města přišel Ježíš, padla k jeho nohám, plakala a nohy jemu olejem potírala. Hostitel Ježíše opovrhoval jejím chováním a tvrdil, jak je nevhodné, že se Ježíš stýká s hříšnicí. Ježíš však odpověděl, že je to ona, nikoliv on, hostitel, kdo mu, jako hostu, podal vodu na mytí nohou. Tímto činem ze sebe Marie sejmula veškeré své hříchy, jelikož projevila velkou lásku. Stala se jednou z Ježíšových nejbližších osob. Setrvala u jeho kříže, zúčastnila se pohřbu a byla jednou z prvních, kdo našel hrob prázdný. Ani sobotečtí nežili křesťanským životem, po dlouhou dobu nebyli všichni ochotni přistoupit na katolickou víru. Až když jim za pomoci hluboce věřícího Oldřicha Felixe z Lobkovic nad hlavami vyrostl honosný chrám, zasvěcený právě sv. Máří Magdaleně, byla jimi víra přijata.

Dnes chrám dominuje celému městu, ač nestojí na žádné výšině. Kousek od centra v plné své kráse vybízí k návštěvě a duchovní potěše. Na náhodného kolemjdoucího působí svou monumentálností. Ta nutí k pozastavení, jak se tak malému městu dostalo tak velkého chrámu. Kdo však zná jeho historii, dokáže si tyto otázky zodpovědět. Tím ale rozhodně neztrácí stavba na zvláštní atmosféře. Kdo zná dějiny kostela ví, že to byli naši předci, kteří se postarali o zachování a opravu chrámu. A právě to dává tomuto místu jeho nezaměnitelnost.⁵⁹

5.2.2 Kostelík na Křižánku

Pár kilometrů od Sobotky, za Vlčím Polem, se nalézá místo, kde kdysi stával kostelík zasvěcený Nalezení svatého Kříže⁶⁰. Kostelík neměl bohaté vybavení, jen zvon, kterým svolával okolní obyvatele. Ti se zde scházeli potají, bez účasti

⁵⁸ Sobotka 1498 – 1948 : Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor v Sobotce, 1948.

⁵⁹ 4. a 5. Příloha. Chrám sv. Máří Magdaleny

⁶⁰ 6. Příloha. Památné místo, kde kdysi stával kostel Nalezení sv. Kříže a malá ves Křižánky.

libáňského faráře. Dokonce zde, jak již bylo zmíněno, pohřbívali i své zemřelé. Eva Svobodová zde prováděla dokonce i tajné potraty a novorozeňata pohřbívala. Údajně byla slepá a sama o sobě tvrdila, že dovede mračna ovládat a odvádět je, kam si zamane. Na popud libáňského faráře byla Eva Svobodová stíhána církevními orgány a měla se zodpovídat u pražské arcibiskupské konzistoře. Nikdy tam však neodjela a roku 1723 zemřela.⁶¹ Karol Bílek v knize *Malé dějiny Libáňska* uvádí záznam z výslechu této ženy před duchovní komisí v Libáni:

„Jak vám říkají a jak stará jste?

Odpověď: Eva, již mně bude tento rok sto let.

Taky jste někdy křtila?

Odpověď: Křtila.

Povězte způsob, jak křtíte?

Odpověď: Vezmu vody z kostela, kostelník mně ji dá v Markvarticích neb v Vyžším Poli, obmeju s ní děťátko mezi vočima a na prsou a řeknu: Ve jméno Boha Otce, Syna, Ducha svatého, přijmi Ducha božího; k tomuž ti dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý a Pán Ježíš Kristus, amen.

Co pak máte za kropáč?

Odpověď: Z peří husího mám kropáč svázaný již několik let.

Taky někdy pochováváte mrtvá těla při Křížánském kostelíčku, t. j. Abyste něco při nich říkala aneb je s vodičkou kropila?⁶²

Odpověď: Nekropila mimo Hazdrových dvou dítek blížencův. Řekla jsem: Pánu Ježíši Kristu vás poroučím, aby vaše dušičky odpočívaly v nebeském království s Pánem Kristem. Pokropila jsem hrob i dítky.

Povězte, kam vycházíte, když mračna vystupují?

Odpověď: Jdu na pole, tam se modlím, na křížovou cestu aneb po mezi, ony (mračna) za mnou s pomocí Boží běžejí. Pustím-li je na rybníky, padnou na rybníky, pustím-li je na lesy, padnou na lesy. Já je letos dvakrát poslala na Záhornické rybník a na Březenské u Boleslavi a na Červenské Kosteckej.

Kterej to čas bylo?

Odpověď: Ve žních na Březenské rybník, ten tejden před svatým Jakubem; na

⁶¹ Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1966. Sobotka : Osvětová beseda, 1966.

⁶² BÍLEK, Karol. *Malé dějiny Libáňska* : Příroda, osobnosti, data, události. 1. Libáň : Městský úřad Libáň, 2005. Str. 66-67

Záhornickéj taky ten čas. Nebo můžou se rozdělit, když jest jich mnoho. Já je cejtím, jejich řeč, jak ony hlučejí, když jdou, i taky je vidím.

Co vezmete do rukou, když proti nim vyjdete?

Odpověď: Jitrocil černej, kleknu na něj holejma kolenama a potom jej vezmu do pravé ruky s kořenem vzhůru, dám ho potom pod kámen jakékoliv, když juž vyříkám a mračna se zalejou.

Co se modlíte aneb co říkáte proti těm mračnům?

Odpověď: Modlím se Pánu Bohu Otčenáš. Pro Boha prosím, neračte mne k tomu míti; já jsem udělala slib Pánu Bohu, že je budu do smrti voditi a tak se živiti a nepovím až před smrtí. Dělam kříže naproti mračnům a taky sebe žehnám křížem. Nesmím s žádným mluvit, žádnému děkovat za pozdravení, jenom v srdci. Devět křížů musím dělat: Ve jméno Boha Otce, Boha Syna, Boha Ducha svatého zaklínám vás, škodnice, skrze Boha živého, abyste nemohly škoditi ani obilíčku, ani stromovíčku, ani dobytečku, ani domečku, abyste šly za mnou, kudy já vám cestu ukážu k rybníku Záhornímu, Červenskému, abyste nemohly ani za brázdu škoditi, ani vokolo rybníka, ani vokolo lesa, tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý, amen. (Prý třikráte to musí babka říct a když se mračna rozdělí, řekne: Provodiž tě Pán Bůh tam..., ukáže, udělá kříž.)

To vás lidi žádají, abyste mračna vedla? A kteří?

Odpověď: Žádají sousedi všickni.

Co vám za to dávají?

Odpověď: Dávají mně krajíček chleba, žemličku, někdy mně někdo pošle vařenýho vaření.

***Kterak pak oheň žehnáte?*⁶³**

Odpověď: Když hoří nějaká chalupa aneb chlív aneb stodola, tehdy říkám takto:

*Vítej, vítej, něvděčný hosti,
co jsi zasáh, na tom měj dosti,
jako Kristus Pán měl dosti,
když na kříži vylil krve množství!*

Potřikráte vopakuji a naposledy dodám: K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Bůh

⁶³ BÍLEK, Karol. Malé dějiny Libáňska : Příroda, osobnosti, data, události. 1. Libáň : Městský úřad Libáň, 2005. Str. 66-67

Syn, Bůh Duch svatý a Pán Ježíš Kristus, amen. Udělám tři kříže proti ohni a vedu ho, kam chci, do voblaků nebo na stranu.“⁶⁴ ⁶⁵

Další zmínka o kostelíku přichází roku 1850. V jeho okolí se usídlily dvě dívky, kterým se před tím měla v Mcelích zjevovat Panna Maria. Jak do Mcel, tak i sem na Křižánek se za nimi vypravovali věřící. Ke Křižánku se za nimi vypravil i sobotecký kaplan Jíra. Nehovořil s dívkami, ale s myslivcem, u kterého bydlely. Při rozhovoru ho prý dostal svými argumenty do úzkých, až musel myslivec přiznat, že dívky si ono zjevování Panny Marie pouze vymýšlejí. Nebýt soboteckého rodáka J. L. Turnovského, který se zúčastnil této výpravy vedené kaplanem Jírou a vše písemně zaznamenal, nejspíš by se na tuto událost zapomnělo. O zkáze kostelíka na Křižánku kolují rozličné pověsti. Jedna z nich vypráví o milostném vztahu rytíře z nedalekých Psiníc a dcery kopidlinského rytíře. Jejich láska nebyla podporována, tedy se psinický rytíř rozhodl dívku unést. Převlékl se s druhý do roucha mnichů z kostela na Křižánku. Před cestou se pomodlil, aby mu bůh posvítil na cestu. Únos se zdařil, avšak po cestě se rozpoutala bouře a pod rytířem padl kůň. Rytíř s dívkou vběhli do kostela, který byl v tu samou chvíli zasažen bleskem a zapálen. Jediný, kdo se zachránil, byla dívka schoulená přímo před křížem. Jedná se však pouze o pověst. Je historicky doloženo, že kostelík nechala strhnout starohradská vrchnost spolu s vrchností kosteckou, aby se zde již více neopakovaly události podobné těm, které vykonávala Eva Svobodová.⁶⁶

5.3 Drobné sakrální objekty v krajině

Malé sakrální stavby mají významný vzpomínkový charakter. Lemují cesty nebo jsou situovány na křižovatkách či různých administrativních hranicích. Mohou symbolizovat událost, která se stala v oblasti jejich umístění, nebo může mít jejich lokace jednoduše estetický či náboženský význam.

V období christianizace Čech ve 12.-15.století měly tyto křesťanské symboly upomínat venkovským obyvatelům rozšiřující se novou víru. Upevňovat ji a zároveň plynule přetvářet pohanskou krajinu. Fakt, že nynější atributy české sakrální krajiny navazují na kultovní předkřesťanskou tradici, je důležité si zapamatovat. Jak kostely

⁶⁴ BÍLEK, Karol. Malé dějiny Libáňska : Příroda, osobnosti, data, události. 1. Libáň : Městský úřad Libáň, 2005. Str. 66-67

⁶⁵ BÍLEK, Karol. Malé dějiny Libáňska : Příroda, osobnosti, data, události. 1. Libáň : Městský úřad Libáň, 2005.

⁶⁶ Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1966. Sobotka : Osvětová beseda, 1972 – 1973.

a kaple, tak i tyto drobné sakrální objekty doplňují tvář kulturní krajiny a jsou její neodmyslitelnou součástí. V dnešní době dochází na českém venkově spíše k obnovám těchto objektů, než k výstavbě nových. Odpovědí na otázku, proč nevznikají nové, je třeba hledat v dlouhém období komunistické sekularizace krajiny. Za jejich obnovu však vděčíme nové iniciativě, která po roce 1989 nastala. V tomto ohledu by se dalo hovořit o nové sakralizaci krajiny. Je však pouze jen lokální a částečná a je podmíněná sociálními motivy, nikoliv náboženskými, jako tomu bylo například v období baroka.⁶⁷

5.3.1 Sochy svatých

I sochařské a kamenické práce situované na Sobotecku mají významnou historickou i duchovní tradici. Nejstaršími z nich jsou nejspíše kříže, jejichž vznik se datuje do doby Cyrila a Metoděje. Nachází se u silnice před vchodem do Markvartického hřbitova, druhý pak u Drštěkryjí. Nejvíce cenných soch se dochovalo z období baroka. Jejich umístění se většinou vztahovalo k nějaké významné události nebo se k těmto patronům upínala víra lidí, že jim právě oni ve zlých chvílích pomohli.

Kolem cest i v polích byly většinou stavěny sochy Jana Nepomuckého, který byl roku 1729 svatořečen a stal se zemským patronem. Sv. Jan Nepomucký, jeden ze zemských patronů, byl nejvyšším vikářem arcibiskupa Jana z Jenštejna. Když se král Václav IV. snažil oslabit moc tohoto arcibiskupa, postavil se Nepomucký na stranu Jana z Jenštejna. To se mu stalo osudným. Král ho spolu s dalšími arcibiskupovými stoupenci nechal zatknout, vyslýchat a mučit. Vše mělo jediný cíl, měli se postavit proti arcibiskupovi. To se však nestalo a zejména s Janem bylo velmi brutálně zacházeno. Po tomto nátlaku nutili všechny vyslýchané podepsat listinu, ve které měli přísahat, že budou o tomto mučení mlčet. Jediný, kdo nepodepsal, byl Jan, král se ho tedy potřeboval zbavit. Ještě téhož dne nechal Jana Nepomuckého svázat a z Karlova mostu hodit do Vltavy. Po pěti dnech jeho tělo našli rybáři, prý mu okolo hlavy zářilo pět světél – pět hvězd. K jeho svatořečení nevedla jen jeho mučednická smrt, ale i různé zázraky. Když zpětně zkoumali jazyk Jana Nepomuckého, po

⁶⁷ HAVLÍČEK, Tomáš; HUPKOVÁ, Martina. Sakrální objekty v krajině jako nedílná součást českého venkova. In Regionální diferenciacie venkovských obcí Česka: disparity a možnosti rozvoje [on line]. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2009.

vyjmutí z relikviáře prý zčervenal. Dále se z dlouhodobé paralýzy měla uzdravit ruka Terezie Veroniky Krebsové, a to v kostele, který byl Janu Nepomuckému zasvěcen.⁶⁸ Soch sv. Jana Nepomuckého je na Sobotecku hned několik. Budu jmenovat jeho vyobrazení na sousoší na soboteckém náměstí, při cestě k Dolnímu Bousovu, dále pak pod hradem Kost a od roku 1752 u Semtínské lípy.

U dnešního soboteckého hřiště stávala socha patrona rolníků sv. Isidora. Isidor se narodil v 11.-12. století ve Španělsku chudým rodičům. Od mala jim musel pomáhat na poli. A jako oráč pracoval i v dospělosti. Hospodář, u kterého pracoval, se šel přesvědčit, zda nechodí Isidor do práce pozdě. Když přišel na pole, jeho podezření se potvrdilo, Isidor skutečně neoral, jelikož byl v kostele na mši. Rozezlený hospodář ho obvinil, že kvůli mši zanedbává práci. Isidor však pravil, že dělá jen vše, aby následoval svého pána, a zaručil se, že pokud bude úroda menší než na ostatních polích, škodu nahradí. Po několika dnech přišel hospodář znovu na pole a Isidor opět přicházel se zpožděním. Avšak vedle jeho ramen se objevili andělé v bílém rouchu, kteří mu pomáhali orat. Od té doby měl k Isidorovi hospodář úctu. Isidor byl plný lásky k lidem a jeho život byl provázen mnohými zázraky. Rovněž po jeho smrti mělo dojít blízko jeho hrobu k více než čtyřem stům zázraků a náhlým uzdravením.⁶⁹ Sobotecký sv. Isidor chránil místo posledního odpočinku zemědělců, jež zemřeli na nákazu morem. Šlo o místo odlehlé od kostela, hřbitova i městských domů. Další sochu sv. Isidora nalezneme například u cesty k Dolnímu Bousovu nebo u Dobšína.

V Domousnicích stávala socha dalšího zemědělského ochránce, sv. Vendelína. Svatý Vendelín je ochráncem poutníků, ale také přírody a zvířat. Není se tedy čemu divit, že na jejím podstavci stálo:

*At' dobytek nevyhyne,
vypros svatý Vendelíne,
by netlačil tento statek
více pastvy nedostatek.*

Další socha, tentokrát s vyobrazením sv. Donáta, se nachází u semtínského dvora.⁷⁰ Legenda o sv. Donátovi zní takto: Donát se měl narodit během

⁶⁸ RAVIK, Slavomír. O světcích a patronech. Praha : Levné knihy, 2006. Str. 59

⁶⁹ RAVIK, Slavomír. O světcích a patronech. Praha : Levné knihy, 2006. Str. 284

⁷⁰ Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1966. Sobotka : Osvětová beseda, 1966.

2. století. Jeho otec byl těžce nemocný, tak se matka začala modlit za záchranu jeho života. Otec se uzdravil a posléze se jím narodilo i dítětko. Dali mu jméno Donatus, tedy darovaný. Donát byl vychován v křesťanské víře. Nastoupil do 12. legie, zvané bleskové. Vykonával dobrou službu a povyšoval. Stal se osobním strážcem císaře Marka Aurelia. Tato legie byla nasazena do markomanského tažení. Během něj byla sužována velkým nedostatkem vody. Dle křesťanských legend měl Donát vést modlitbu křesťanských vojáků, a tím přivolat bouři, která je nejen vysvobodila od žízně, ale také zničila ležení markomanů. Na základě tohoto zázraku Donát složil slib boží čistoty. Byl popraven pro trestný čin opovrhování bohy, když se odmítl oženit. Když byly v 17. století přeneseny Donátovi ostatky do Německa, během poutě se procesí zastavilo v jezuitském kostele svatého Martina v Euskirchenu. Tam měl během ranní bohoslužby, které byly ostatky přítomny, udeřit na závěr pomazání blesk do oltáře. Ten vzplanul a oheň zapálil i knězovo roucho. Dotyčný kněz se obrátil o pomoc k sv. Donátovi a zázrakem vyvázl bez zranění. Svatý Donát se stal patronem proti úderu blesku a vichřici.⁷¹ Na podstavci sochy u Sementin stojí: *Svatý Donáte, ochraňuj nás proti zlému povětrí.*⁷²

Skon mladého studenta Vincence Šulce pak upomíná socha sv. Vincence, ochránce před nehodou. Socha stojí při cestě na Samšinu. Přímo v Sobotce pak nelze nepřipomenout sousoší na náměstí z poloviny 18. století. Autorem je Martin Jelínek, který na tomto mariánském sloupu zobrazil uprostřed Pannu Marii, okolo ní pak čtyři zemské patrony: sv. Václava, Vojtěcha, Prokopa a Jana Nepomuckého; dále pak čtyři reliéfy: Máří Magdalenu, Františka Xaverského a další. Sousoší zde stojí na památku velkého požáru města.

Ze zemských patronů má na Sobotecku své zastoupení i sv. Václav⁷³. Je nejen na zmiňovaném sousoší, ale také pod hradem Kost u hráze Černého rybníka. Na podstavci pod ním je psáno: *Od panování kacírů vysvobod' nás.*⁷⁴ Nápis je nejspíš reakcí na balbínovské varování před luteránstvím pruského státu.

Další zemský patron, sv. Prokop, pak opatruje po něm pojmenované Prokopské údolí mezi Podkostí a Libošovicemi. Je zde vyobrazen v nejprudším boji se satanem. Jde asi o nejcennější barokní sochu umístěnou na Sobotecku. Sv. Prokop sám je

⁷¹ Wikipedie : Otevřená encyklopedie [online]. 2010.

⁷² 7. Příloha. Svatý Donát u Sementin.

⁷³ 8. Příloha. Svatý Václav pod hradem Kost.

⁷⁴ Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1966. Sobotka : Osvětová beseda, 1966.

jedním z nejvýznamnějších zemských patronů. Zřekl se domu, manželky, polnosti i příbuzných a odešel do sázavských lesů hledat klid od ničemných marností tehdejšího světa. Navázal blízké přátelství s knížetem Oldřichem, který ho vybídl ke zbudování kláštera. Vznikl tak klášter Sázavský. Kníže ho obdaroval okolními pozemky a Prokop se stal jeho opatem. V den Prokopovy kanonizace mnozí slepí nabyli zraku, nemocní byli uzdraveni a hluchým se vrátil sluch. Stal se patronem Čechů, také patronem proti zlým duchům a proti působení ďábla. Snad i proto stráží Prokopské údolí, které je místy tak temné, až lidé věřili, že by se tam zlí duchové, či sám ďábel mohli skrývat.

Všechny tyto významné památky jsou bohužel značně zchátralé. Ničí je povětrnostní vlivy, často však také nerozumní lidé. Jejich opatrování by se měla věnovat větší pozornost. Málokdo tuší, jaký odkaz přináší, před čím měli chránit naše předky. I přesto však zůstanou navždy nenahraditelnou součástí krajiny.⁷⁵

5.4 Semtínská lípa

U sochy sv. Jana Nepomuckého na Semtinách byly nejspíše roku 1753 vysazeny lípy dvě, první však skolila vichřice již roku 1858.

Druhá stála na tomto magickém místě celých 275 let. Díky příznivé poloze byla výrazným orientačním bodem. Svým vzhledem pak doplňovala krásu a harmonii krajiny Českého ráje⁷⁶.

Významný český historik, autor *Knihy o Kosti*, Josef Pekař, hovoří o lípě na pohřbu svého přítele Josefa Šusty takto: „*Na společných toulkách v Tvém rodném kraji mívala pro nás zvláštní půvab krásná cesta, jež spojuje Tvou Kost se spanilým Humprechtem u Sobotky, a vždy jsme se zastavili u Semtínské lípy. Nádherný strom, svědek mnoha staletí, vévodí kraji i obzoru, lemovanému horstvem, ale Tvé oko uvízlo tu nejčastěji ve spleti obrovitého větví, v němž šumí píseň věků.*“⁷⁷

Pekař sám, jež věnoval velkou část svého života historickému zkoumání tohoto kraje, ji považoval za jednu ze sláv Kostecka. Jarmila Glazarová pak označuje tuto lípu za velechrám stromové architektury, který je viditelný široko daleko. Smutné je, že její unikátnost je mnohdy doceňována až nyní, když zbylo pouze její torzo.

⁷⁵ Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1966. Sobotka : Osvětová beseda, 1966.

⁷⁶ 9. Příloha. Semtínská lípa okolo roku 1989.

⁷⁷ MRKÁČEK, Zdeněk ; SAMŠIŇÁK, Karel ; ŠOLTYSOVÁ, Lenka. Semtínská lípa. Jičín : ZO ČSOP Křižánky, 2001.

Nebylo jiného stromu, který by budil takovou pozornost a u kterého se zastavovalo takové množství lidí. Lidé pod ní hledali únik z rušné reality. Ve spleti jejích větví a při šumění jejího listí nalézali klid.⁷⁸

O velikosti a nezaměnitelnosti zážitku ze setkání s tímto místem a s tímto stromem svědčí i to, jak lidé reagovali na její smutný konec. Vichřice dvacátého sedmého května 2000 navždy zpečetila její osud. V bolesti nad takovou ztrátou je nejzřetelněji vyjádřen duchovní význam této lípy⁷⁹.

Ladislav Špaček, bývalý mluvčí prezidenta České republiky Václava Havla vzpomíná na den jejího skonu takto: „*Po čtvrt hodinovém lijáku bylo po všem. Šel jsem posbírat pár polámaných větví a najednou jsem zůstal ohromen stát: jako by se něco stalo s obzorem, který se znovu začal prosvětlovat. Lípu jsem neviděl. Doufal jsem, že je to cár mračna, který ji zakryl, ale po několika minutách jsem si už nemohl lhát. Lípa z obzoru zmizela.*“, „...*Kolem stáli lidé v němém smutku, sbírali dřívka hladili staletý roztržený kmen s obnaženými dutinami uvnitř.*“, „...*Zmizel kus již zaniklého světa, živý a spojovací článek naší doby s předcházejícími generacemi.*“⁸⁰.

⁸¹

5.5 Světské dominanty kraje

Soboteckým většinou vzpomínka na jejich město splývá právě se zámekem **Humprecht**. Vrací-li se někdo, kdo Sobotku zná po dlouhé době zpět, je to právě on, který ho vítá. Je skutečným symbolem Sobotky i celého Sobotecka. Jeho podobou zdobili staří krajovní umělci malované skříně a betlémy. Baráčníci, škola i řezníci jej používali jako vůdčí motiv výzdoby svých praporů.

V Sobotce je Humprechtstská ulice. Dokonce i sobotečtí ševci vyráběli boty, kterým se říkalo *humprechtky*. Spolky i jednotlivci jej používají jako záhlaví dopisních papírů.

Nic snad lépe nevystihne pravou tvář a ducha Sobotecka jako pohled na město od Horního Bousova. V údolí mezi okolními vrchovinami se rozprostírá malebné

⁷⁸ MRKÁČEK, Zdeněk ; SAMŠIŇÁK, Karel ; ŠOLTYSOVÁ, Lenka. Semtínská lípa. Jičín : ZO ČSOP Křižánky, 2001.

⁷⁹ 10. Příloha. Torzo lípy.

⁸⁰ MRKÁČEK, Zdeněk ; SAMŠIŇÁK, Karel ; ŠOLTYSOVÁ, Lenka. Semtínská lípa. Jičín : ZO ČSOP Křižánky, 2001.

⁸¹ MRKÁČEK, Zdeněk ; SAMŠIŇÁK, Karel ; ŠOLTYSOVÁ, Lenka. Semtínská lípa. Jičín : ZO ČSOP Křižánky, 2001.

městečko. Z jeho středu se pyšně tyčí k nebi jeden z jeho strážců, chrám sv. Máří Magdaleny. A hned nad městem na osamoceném čedičovém kopci stojí zámek Humprecht. Stavba nezvyklého elipsovitého půdorysu neodmyslitelně doplňuje ráz krajiny Sobotecka.⁸²

Hrad Kost a jeho okolí je bezesporu dalším místem na Sobotecku s velice zajímavým charakterem. Osídlení tohoto území je známé již z dob pravěku. Výše bylo zmíněno osídlení hradiště Poráň z doby cca 5000 let před naším letopočtem. Hradiště Poráň se nachází v údolí Plakánek, které spolu s údolím Prokopským a Turnovským obklopují samotný hrad. Tato údolí jsou charakteristická pískovcovými útvary s množstvím rozsedlin a stráněmi vymletými mořskou vodou. Před miliony let byla totiž zmíněná údolí součástí mořského dna. Místo na vrcholu monumentální pískovcové skály, stojící na styku tří údolí, skryté mezi skalnatými stráněmi, obklopené lesy a několika rybníky, které si zvolil Beneš z Vartenberka pro stavbu svého hradu, nepřestane svým zvláštním charakterem udivovat a okouzlovat.⁸³

5.6 Slavnosti, duchovní a kulturní tradice

Trhy a jarmareční veselí byly ve městech s čilým obchodním ruchem, jako byla Sobotka, velmi časté a hojně navštěvované. Slavnosti mohly být spojené s duchovními událostmi, jako vysvěcením kostela, nebo s pouhými obchodními zájmy.

Důležité je zmínit, že tyto události měly velký význam pro kulturní rozvoj člověka a jeho socializaci.

Největší církevní slavností bylo každoroční Boží tělo⁸⁴. Průvod při něm procházel z náměstí do kostela, slavnostně se střílelo ze zbraní. Kdo pak na takovou slávu oslavně vystřelil, byl odměněn truňkem piva.⁸⁵ I jarmarky byly odjakživa velkými společenskými událostmi. V Sobotce jich bývalo hned několik a vždy souvisely s církevními slavnostmi, které se konaly buď přímo v Sobotce, nebo v okolních vsích. Byly jimi například slavnosti na sv. Máří Magdalenu, patronku města, konající

⁸² Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1968 – 1969. Sobotka : Osvětová beseda, 1969.

⁸³ SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze království českého : Díl desátý - Boleslavsko. Praha : Argo, 1994.

⁸⁴ **Boží tělo:** Slavnost Těla a Krve Páně. Církevní slavnost zdůrazňující přítomnost Ježíše Krista nejen v jeho Božství, ale i v eucharistii. Z katolické i pravoslavné křesťanské nauky je známo, že Tělo Páně je proměněná hostie (chléb) a Krev proměněné víno.

⁸⁵ BÍLEK, Karol. Malé dějiny Sobotecka : Příroda, osobnosti, data, události. 1. díl. Do roku 1850. Sobotka : Město Sobotka, 2008.

se druhý pátek v červnu. Sobotecké posvícení, jarmark při příležitosti oslav posvěcení kostela, zase připadalo na neděli po sv. Bartoloměji. Jarmarky den po sv. Václavu a Kateřinský se pořádaly při příležitostech oslav patronů Samšinského a Bousovského kostela.

Již den před jarmarky se stavěly dřevěné stánky, kam řezníci i hostinští doplňovali zásoby. V den trhu od časných hodin přicházeli zemědělci se svými dobytčaty na dobytčí trh. Ten se konal na tržišti ve směru od Spyšové. Na místě dnes zastavěném bytovkami. Na náměstí vykládali své zboží obchodníci z Liberce, Jablonce, Semil, Turnova i Mladé Boleslavi. Prodávalo se zboží textilní i oděvy. Na malém náměstí u děkanství měly své stánky obuvníci a hrnčíři. Na severní straně náměstí pak bednáři a koňští řezníci. Všude pak byli roztroušeni cukráři, hračkaři, prodavači brousků či zázračných lepidel. Lidé se scházeli se známými. Večer po Kateřinském jarmarku se mládež scházela na Syrovandě, kde se konala poslední zábava v roce. Další se pak konala až příští masopust.⁸⁶

Sobotecké posvícení, slavnost na počest vysvěcení kostela, určil již na přelomu 16. a 17. století mecenáš kostela Oldřich Felix z Lobkovic na neděli po sv. Bartoloměji. V jeho listu soboteckému purkmistrovi se přesně uvádí: „*obávajíc se, aby potom památka posvěcení téhož kostela v zapomenutí nepřišla, vám posvícení, kteréž jste drživali v neděli po památce všech svatých, v neděli po památce sv. Bartoloměje překládám, tak abyste vždycky každého roku takové posvícení tu neděli po sv. Bartoloměji drželi. Obec na rathouz obešlete a to jim ve známost uveďte, co se pak jiných lidí, kteří k osadě sobotecké náleží, týká, o tom se Simeonovi poroučí, aby jim to také ve známost uvedl ...*“⁸⁷

Dlouhá léta se vedly spory o tom, že to byl světský mocnář, nikoliv církevní, kdo určil den oslav. V 18. století vzaly tyto dohady za své. Tehdejší sobotecký děkan sepsal všechny církevní úkony, které se mají vykonávat při slavnostech posvěcení kostela. Dále samotné oslavy určil na neděli po svátku sv. Bartoloměje. Tím bylo přání Oldřicha Felixe zpečetěno.⁸⁸

V dnešní době připadá sobotecké posvícení na předposlední sobotu v měsíci srpnu, a to bez ohledu na to, zda to bude před, nebo po sv. Bartoloměji. Nad tím se

⁸⁶ Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1968 – 1969. Sobotka : Osvětová beseda, 1969.

⁸⁷ SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšiňák. Str. 49

⁸⁸ Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1968 – 1969. Sobotka : Osvětová beseda, 1969.

velice rozhořčil i nynější sobotecký děkan. Dnes si jen málokdo uvědomuje, proč se každé léto koná bohatý kulturní program na soboteckém náměstí. A o to méně lidí přijde navštívit slavnost církevní.

Je potěšující sledovat, že alespoň něco z tradice a slávy soboteckých trhů a jarmarků přetrvává do dnešní doby. Že iniciativa obyvatel nezanikla ani v dnešní konzumní době. Duchovní a kulturní dění díky nim v Sobotce vzkvétá a rozvíjí se. Konají se například trhy farmářské, ale také sezónní velikonoční, či vánoční.

6 ZÁVĚR

Jak tedy vzniká vztah člověka ke krajině a jak se tento vztah vlastně proměňuje? Práce zodpověděla tyto otázky následovně. Člověk se k přírodě vztahoval od prvopočátků své existence. U prvních lidí šlo o vztah těsné závislosti na okolní krajině z důvodu obstarávání obydlí a obživy. Tito lidé plně využívali útočišť ve skalních jeskyních, sbírali plody těch rostlin, které jim daná oblast poskytla. Přírodní místa okolo sebe poznávali na základě mýtů. Uctívali živly, lesy, bažiny a ostatní tajemná, či něčím působivá místa. Věřili, že jim mohou přinést zkázu, ale zároveň věděli, že jim poskytují místo k životu. Z těchto lidí se později vyvinuli zemědělci. Znali krajinu a uměli využívat jejích proměn, jako je střídání ročních období. Kultivovali krajinu a domestikovali zvířata. S kultivací krajiny souvisí i lepší orientace v ní. Lidé označují křižovatky stezek mohylami a stále více si uvědomují jejích význam. Nový rozměr získává význam cest zejména v souvislosti s rozvojem směnného obchodu. Krajina začíná být sice podrobována člověku, avšak stále přetrvávala hluboká úcta k ní. Přírodní živly a jiné meteorologické jevy byly ale již antropomorfizovány. Blesk, bouře, den i noc získali těla bohů. Takového bůžky si pak lidé modelovali například z hlíny, uctívali je, přinášeli jim oběti. S christianizací přešla duchovní hodnota přírodních míst na hodnotu křesťanských posvátných míst. Na vysokých kopcích a na křižovatkách stanuly kříže, kapličky či boží muka. Lidská sídla se neustále zdokonalovala, stavebně nejpropracovanější jsou však v období raného středověku sakrální stavby. Bydlení člověka se začíná opírat přímo o určité typy architektury. Vyvíjejí se první stavební slohy, jež se jeden s druhým prolínají, střídají a navzájem se ovlivňují.

Krajina tak již není tvořena pouze přírodními prvky a místy. Člověk do ní nenávratně zasahuje a vtiskuje jí podobu prostřednictvím její kultivace a stavěním umělých míst – lidských sídel. Ráz dnešní krajiny si neumíme v jeho přirozené podobě, bez zásahů člověka, ani představit.

Krajina Sobotecka je toho příkladem. I zde, v okolí Sobotky, využívali první obyvatelé skalních útočišť, svědčí o tom hradiště Poráň nacházející se v údolí Plakánek, které je z obou stran ohraničené vysokými pískovcovými skalami. Město Sobotka vzrostlo nejspíš z menší osady vystavěné na křižovatce regionálních obchodních stezek. A stalo se později velice důležitým centrem obchodu a řemesel.

Město se rozrůstalo a z osad v okolí se stávaly vsí. Kvetl nejen obchod a řemesla, ale také zemědělství a chov dobytka. Co se týče křesťanské víry, probíjávala se k místnímu obyvatelstvu poměrně těžce. Dlouhou dobu převládala víra v pohanská přírodní božstva a tajemné bytosti, jako například lesní divoženky, vodníky a víly. Ostatně právě tyto bytosti přetrvaly v pověstech a tradicích až do novověku a někteří lidé na ně věří dodnes. Křesťanská víra v katolické formě se na Sobotecku šířila s přičiněním kosteckého panstva, které bylo, až na luteránské Bibrštejny, katolické. Nejpatrnější je snaha Lobkoviců přivést svůj poddaný lid na křesťanskou víru. Za jejich vlády působili na Sobotecku jezuité, kteří si vybudovali svůj klášter v městě Jičíně a rekatolizovali. Z dob baroka zůstalo v kraji velké množství soch svatých a božích muk. Tyto malé kapličky, kříže či sochy, většinou ukryté ve stínů stromů, upomínají na víru našich předků v jejich ochranu. S věncem, svíčkou nebo pouze s modlitbou zastavovali se na těchto místech a žádali ony svaté, či samotného pána Boha o dobrou úrodu, zdraví nebo o střežení před pohromami. Tyto drobné objekty, spolu se sítí kostelů, tvoří duchovní charakter a ráz krajiny Sobotecka. V dnešní době si však tento fakt jen málokdo uvědomí.

Sobotecko je jedním z těch koutů naší země, tolik bohatých na romantická i velmi tajemná místa se silným *geniem loci*. Duchovní charakter této krajiny je více než patrný. Jaký vztah k ní ale má dnešní člověk? Vnímá ještě její duši, její posvátno?

Josef Šmajš v doslovu Květovy knihy *Duše krajiny* hovoří o takzvaném odumírání lidskosti. Člověk má být podle něj od útlého věku v přímém styku s krajinou, která pomáhá rozvoji jeho lidskosti. Pozemská příroda je pro člověka nenahraditelná. Zajišťuje naši duchovní integritu, stará se o zdravé tělo, ale i o zdravou duši. Formuje, spolu s kulturou, to, co je člověku biologicky předeterminováno – lidskost. Pokud ve vlivu na takové rozvíjení lidskosti převládne kultura, osobnost a lidskost člověka bude deformována. Proto musí být poměr těchto prvků vyvážený, člověk by měl přírodu vnímat a zažívat již od dětství. Měl by si s ní hrát, experimentovat a komunikovat, jen tak se mu krajina a *genius loci* rodného místa vtisknou.

To, co před lety pomáhalo našim předkům rozvíjet sebe sama, tj. stavba sídel, realizace své existence prostřednictvím architektury, se nám v dnešní době stává

osudným. Velká města již nejsou přizpůsobena přírodě a lidem, ale konzumu a silniční síti. Bohužel ani lidé žijící na venkově se již neidentifikují s duchovním odkazem svých předků ani s přírodním prostředím okolo. Lze jen doufat, že se situace změní, že člověk v budoucnu pochopí, jak je důležité vnímat řeč přírodní i kulturní krajiny jako celku. Že mu nebude lhostejný odkaz jeho předků a duchovní význam krajiny, ve které žije.

7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura

BÍLEK, Karol. Malé dějiny Libáňska : Příroda, osobnosti, data, události. Libáň : Městský úřad Libáň, 2005. 183 s. ISBN 80-239-5076-2.

BÍLEK, Karol. Malé dějiny Sobotecka : Příroda, osobnosti, data, události. 1. díl. Do roku 1850. Sobotka : Město Sobotka, 2008. 191 s. ISBN 978-80-254-2534-3.

BÍLEK, Karol. Sobotecko. 1. vyd. Praha : Ladislav Horáček - Paseka, 2005. 179 s. ISBN 80-7185-711-4.

ČERNOUŠEK, Tomáš. Liturgický prostor. 1. vyd. Olomouc : Matice cyrilometodějská s.r.o., 1995. 70 s.

DUDÁK, Vladislav, et al. Encyklopedie světové architektury : Od menhiru k dekonstruktivismu Díl. 1, A - K. 1. vyd. Praha : Miloš Uhlíř - Baset, 2000. 534 s. ISBN 80-86223-07-8.

HEIDEGGER, Martin . Básnický bydlí člověk. 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1993. 187 s. ISBN 80-85241-40-4.

KVĚT, Radan . Duše krajiny : Staré stezky v proměnách věků. 1. vyd. Praha : Academia, 2003. 195 s. ISBN 80-200-1012-2.

MRKÁČEK, Zdeněk ; SAMŠIŇÁK, Karel ; ŠOLTYSOVÁ, Lenka. Semtínská lípa. 1. vyd. Jičín : ZO ČSOP Křižánky, 2001. 41 s. ISBN 80-902751-1-7.

NORBERG-SCHULZ, Christian. Genius Loci : K fenomenologii architektury. 1. vyd. Praha : Odeon, 1994. 218 s. ISBN 80-207-0241-5.

SAKAŘ, Ant. V.: Paměti Sobotky od jejího založení až po rok 1875 - region. lit. - knihu věnoval Karel Samšínák

SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze království českého : Díl desátý - Boleslavsko. Praha : Argo, 1994. 422 s. ISBN 80-7203-060-4.

VALENTA, Josef. Scénologie krajiny. Praha : Kant - Karel Kerlický pro AMU, 2008. 242 s. ISBN 978-80-86970-68-4.

Sborníky vydané městem Sobotka

Sobotka 1498 – 1948 : Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město. Sobotka : Místní národní výbor v Sobotce, 1948. 123 s.

Sobotka 1958. Sobotka : Místní národní výbor v Sobotce, 1958. 111 s.

Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1966. Sobotka : Osvětová beseda, 1966. 231 s.

Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 1968 – 1969. Sobotka : Osvětová beseda, 1969. 250 s.

Internetové zdroje

HAVELKA, Rudolf. Náboženský rozměr krajiny z perspektivy kognitivní religionistiky. Brno, 2008. 67 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita Brno. Dostupné z WWW: http://is.muni.cz/th/68733/ff_m.

HAVLÍČEK, Tomáš; HUPKOVÁ, Martina. Sakrální objekty v krajině jako nedílná součást českého venkova. In Regionální diferenciací venkovských obcí Česka: disparity a možnosti rozvoje [on line]. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2009 [cit. 2011-05-31]. Dostupné z WWW: www.mmr-vyzkum.cz/INFOBANKA/DownloadFile/133809.aspx.

Jičínsko [online]. 1998-1999 [cit. 2011-06-19]. Semtínská lípa. Dostupné z WWW: <http://www.jicinsko.cz/images/sl/sl13.jpg>.

Laboratoř geoinformatiky [online]. 2010 - 2011 [cit. 2011-06-16]. I. vojenské (josefské) mapování - Čechy, mapový list č.59. Dostupné z WWW: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=700&lang=cs&z_width=1000&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c059.

Sobotka : Jižní brána Českého ráje [online]. 2011 [cit. 2011-06-19]. Fotogalerie Sobotka. Dostupné z WWW: <http://www.sobotka.cz/fotogalleriesobotka>.

Wikipedie: Otevřená encyklopedie [online]. 2010 [cit. 2011-06-16]. Svatý Donát. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Svat%C3%BD_Don%C3%A1t.

8 SEZNAM PŘÍLOH

1. Příloha: I. vojenské mapování – josefské (1764-1768 a 1780-1783)
2. Příloha: Skalní obydlí pod hradem Kost
3. Příloha: Síť hlavních cest ve státě Přemyslovců na přelomu 12. a 13. století
4. Příloha: Letecký pohled na centrum města Sobotka
5. Příloha: Kostel sv. Máří Magdaleny
6. Příloha: Kostelík na Křižánku
7. Příloha: Sv. Donát u Semtin
8. Příloha: Sv. Václav pod hradem Kost
9. Příloha: Semtinská lípa
10. Příloha: Torzo Semtinské lípy

1. Příloha: I. vojenské mapování – josefské (1764-1768 a 1780-1783)

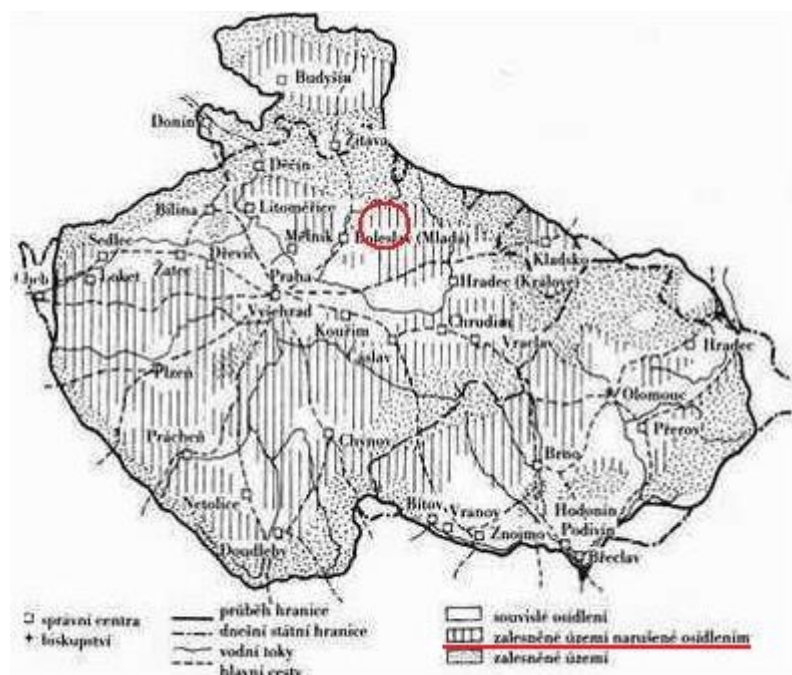
zdroj: Laboratoř geoinformatiky [online]. 2010 - 2011 [cit. 2011-06-16]. I. vojenské (josefské) mapování - Čechy, mapový list č.59.

2. Příloha: Skalní obydlí pod hradem Kost

3. Příloha: Síť hlavních cest ve státě Přemyslovců na přelomu 12. a 13. století

zdroj: KVĚT, Radan . Duše krajiny : Staré stezky v proměnách věků. 1. Praha : Academia, 2003. Str. 59

4. Příloha: Letecký pohled na centrum města

zdroj: Sobotka : Jižní brána Českého ráje [online]. 2011 [cit. 2011-06-19]. Fotogalerie Sobotka.

5. Příloha: Kostel sv. Máří Magdaleny

zdroj: Sobotka : Jižní brána Českého ráje [online]. 2011 [cit. 2011-06-19].Fotogalerie Sobotka.

6. Příloha: Památné místo Křižánek.
Dříve zde stával kostel Nalezení svatého
Kříže a malá ves

8. Příloha: Sv. Donát u Semtin

7. Příloha: Sv. Václav pod hradem Kost

9. Příloha: Semtínská lípa okolo roku 1989

zdroj: Jičínsko [online]. 1998-1999 [cit. 2011-06-19]. Semtínská lípa.

10. Příloha: Torzo Semtínské lípy

